

TİMUR TARİHİNE DAİR ARAŞTIRMALAR

Prof. Dr. YAŞAR YÜCEL

II.

TİMUR'UN TÜRKİYE VE YAKIN-DOĞU İLİŞKİLERİNE DAİR GENEL GÖZLEMLER

(1400 — 1402).

Timur, 1399-1400 kış aylarını Karabağ'da geçirmişti. Bu sırada Azerbaycan, Gürcistan ve Irak-ı Arab'da başarılı sindirme faaliyetlerinde bulunmuş, bölgeyi terkettiği dönemde kendine karşı oluşmuş muhalefeti de kırış olarak Bingöl yaylasına gelmiş, Avnik'de ordu-gâhını kurmuştu. Bu suretle de önceki dönemlerde olduğu gibi Türkiye ve Memlûklu meseleleri ile ayrı ayrı uğraşmak için geride herhangi bir siyasî engel kalmamıştı¹.

Bu kez anarşi içinde bir Memlûklu sultanlığı ile, Osmanlı liderliğinde siyasî bütünleşmesi gerçekleşme yolunda dikkate değer aşamalar yapmış bir Türkiye ile karşı karşıya gelmekte idi. Türkiye'de bu işin mimarlığını da I. Bayezid yapmaktaydı. Bir Timurlu tarihçi bu durumu şöyle açıklamaktadır²: Liderliğini I. Bayezid'in yaptığı Osmanlı devleti Türkiye'nin büyük bir kısmına hükmetmekteydi. Şöyle ki, Aydın, Menteşe, Germiyan, Karaman ve Candar - oğulları beylikleri ve nihayet Akkoyunlu Kara Yölük Osman Bey'in, Sivas-Kayseri devleti hükümdarı Kadı Burhaneddin'i öldürmesinden sonra da (1398)³ Malatya'ya kadar uzanan bu devlete ait toprakları hâkimiyet sahasına katmıştı⁴. Daha sonra da Mısır Memlûklu sultanı Berkuk'un⁵ ölmesinden (1399) sonra da Sultanlığın Türkiye içlerindeki

¹ Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Timur Tarihi Hakkında Araştırmalar I. Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler* (1394-1400). Belleten 158 (1976) s. 277 v.d.

² Bk. Şerefeddin Ali Yazdı, *Zafername II.*, Muhammed Abbasi nşr. Tahran 1336, s. 185.

³ Bu devletin tarihi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*. Ankara 1970.

⁴ Bk. yukarıda not 1'de gösterilen makale.

⁵ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûklu Sultanlığı*. İstanbul 1967.

uzantısı olan yöreleri (Malatya, Darende) de siyasal sınırlarına katarak devlet hudutlarını Fırat'a dayandırmıştı.

Timur siyasî ve askerî başarılarından sonra görünüşte ilk defa kendi çapında bir rakiple karşı karşıya gelmekteydi. Ancak Osmanlı hükümdarı açısından bu görünüm bizce şekli olmaktan ileri bir anlam taşımıyordu. Çünkü, Türkiye'de silâh zoru ile gerçekleştirilmeğe çalışılan siyasî birliği kurma çabası belki bir dereceye kadar başarıya ulaşmış görünmektedir. Fakat tümü Türkmen kuruluşlarının yönetiminde olan yukarıda değinilen, ilhak edilmiş bölgelerde henüz Osmanlı yönetimi tam anlamı ile yerleşmiş sayılamaz idi. Bizce bu doğaldı. Çünkü, bu bölgelerde Türkiye'nin siyasî birliğini, tıpkı Osmanlılar gibi, kendileri için de yerine getirilmesi zorunlu ilke olarak kabul eden ve politik mücadelelerini buna göre ayarlamış beylikler vardı. (Örneğin Karaman - oğulları). Bu tür bir düşüncenin varlığının Türkiye'de Osmanlı aleyhine geniş bir muhalefeti oluşturmakta önemli rol oynayacağı da aşikâr idi. Nitekim hükümlerlik hakları ellerinden alınmış beyler ve idareleri altındaki halk, yeni siyasal düzeni tanımayacak davranışlara hemen başlamışlar, Türkiye'ye yapılacak dış mücadelelerden yardım ummaya başlamışlardı⁶.

Bu görünümün dışında Osmanlı devlet adamlarının dış meselelere nasıl baktıkları üzerinde de durmak gerekmektedir. I. Bayezid Osmanlı tahtına geçtiği 1389 yılından itibaren batı meselelerine büyük bir duyarlılık göstermeğe başlamıştı. Ancak doğudaki siyasal değişme ve gelişmelere karşı aynı duyarlılığı göstermemişti. Nitekim, imparatorluğu ile batıda ve doğuda cihanşumul bir mücadelenin karşısına çıkmağa hazırlanırken, doğuda gelişim ve büyümesini tamamlamış Timurlularını ihmali kendisi için acı bir son hazırlamıştır. Özellikle 1396 yılında Niğbolu'da haçlılara karşı kazandığı zafer gazi sultanı I. Bayezid'in İslâm âleminde nüfuz ve şöhretini en yüksek noktaya çıkarmasına rağmen⁷, Timur ve imparatorluğunun geliş-

⁶ Buna dair örnekler için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 121 v.d.; Yaşar Yücel, *XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar I. Mutahharten ve Erzincan Emrliği*. Belleten 140 (1971) s. 665 v.d.

⁷ Bk. İbnü'l-Furat, *Tarihü'd-düvel ve'l-mülük*. IX., K. Zurayk nşr. Beyrut 1936-1939, s. 457, 466; Aynî, *İkdu'l-Cumân*. XX., Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2395-6, s. 6; İbn Kadî Şühbe, *Düvelü'l-İslâm Zeyli*. II., Paris Bibl. Nat. nr. 1599 (Bizdeki Fotoğrafı); H. Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*. 1396-1427, Translated by J. Buchan Telfer, London 1879, s. 8.

mesini âdeta bir sinema seyircisi gibi izlemekten öte hiçbir şey yapmamıştır. Ancak devletinin hudutları Erzincan ve Fırat'a dayandıktan sonradır ki, I. Bayezid doğudan gelen tehlike ile yüz yüze gelmişti. Bu ise ihmal ve ilgisizliğin doğal bir sonucu idi. Her ne kadar gerek genel tarihlerde gerekse diplomatik yazışmaların toplandığı münşeat mecmualarında yer alan belge suretlerinde 1399 yılına dek iki taraf arasında ihtilafli bir konunun varlığına rastlanamamakta ise de taraflar arasında soğuk bir harp havasının hüküm sürmekte olduğu hiçbir zaman unutulmaması gereken bir gerçektir⁸. Çünkü bununla ilgili olarak 1399 yılı öncesine ait kaynaklarımızda çeşitli ifadeler yer almaktadır. Bunların ışığı altında da Timur'un Türkiye ve Suriye için kesin tavrını ortaya koyduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür⁹. Bu durum göz önüne alınınca Timur'un I. Bayezid'e dostluk beslemesi de zaten beklenemezdi.

İşte bütün bu genel görünüm içinde 1399 yılına kadar Timurlular meselesine kayıtsız kalan I. Bayezid'in Timur'un Türkiye'ye çok yakın bir bölgede bulunduğu sırada Erzincan emîrliği topraklarına sarkması bizce son derece sakıncalı bir davranış olmuştur. Üstelik bu hareket Timur'a Türkiye'ye yapmayı tasarladığı istilâ yürüyüşü içinde meşru bir nedeni hazırlamıştır. Çünkü, Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, 1386/87 yılından beri Timur'un en sadık bağımlısı ve ona ileri karakol görevi yapan Erzincan emîri Mutahharten'i¹⁰ kendi tarafına geçmeğe zorlaması ilişkilerin bozulmasına somut neden olarak bundan böyle sık sık Timur tarafından tekrarlanacaktır. Zira Timur bu tür bir davranışı, kendi hükümlanlık haklarına karşı girişilmiş bir saldırı olarak nitelendirecektir.

Burada, esasen iki taraf arasında uzun süreden beri varlığı duyulan soğuk harbin, Timur tarafından meşru bir nedene dayandırılmak istenerek, silâhlı eylem biçimine dönüşmesinde söz konusu edilen Erzincan emîrliği-Timur arasındaki mevcut bağa kısa da olsa değinmek yerinde olacaktır. Böylece ilerideki siyasal gelişmeler daha iyi anlaşılır hale gelecektir. Erzincan emîrliği ile Timur ara-

⁸ Bk. Yaşar Yücel, *XIV-XV. Yüzyıllar Türkiye Tarihi Hakkında Araştırmalar II. Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi*. Belleten 146 (1973) s. 159 v.d.; Aynı müellif, *Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler* (1394-1400), s. 277 v.d.

⁹ Bk. yukarıda not 8'de gösterilen araştırmalar.

¹⁰ Emîr hk. bk. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emîrliği*, s. 665-719.

sındaki ilişkilerin başlangıcı eskilere gitmektedir. Şöyle ki, 1379 yılında Erzincan'da iktidar olduğu andan itibaren Türkiye içindeki karıştırlarına karşı emirliğini yaşatma çabası içinde gördüğümüz Mutahharten, 1387 yılında bizzat varlığını tehdit eden büyük bir tehlike ile karşı karşıya gelmişti. Çünkü, 1386 yılı son aylarında Batı - İran'ı işgal altına almış olan Timur, 1387 kışında Karabağ'da ordugâhını kurmuş idi. Burada Doğu Anadolu'yu istilâ için hazırlıklarını sürdürmekte idi. Giderek Timur'un Nahçıvan yolu ile Anadolu'ya girdiği Erzurum hududuna geldiği haberi emirliğin başkenti Erzincan'da panik yaratmıştı. İşte başkentte esen bu korku fırtınası sırasında Erzincan'a gelen Timur elçisi Mutahharten'i itaata davetle karşı gelmenin doğuracağı sakıncalardan kaçınmasını bildirmekteydi. Erzincan emiri Mutahharten ise bu çağrıya derhal olumlu cevap vererek itaat göstermişti¹¹. Bu suretle başlangıçta korku ve gelecek endişesi ile taraflar arasında atılan dostluk temeli, bilâhare Türkiye içindeki düşmanlarının kendisine karşı amaçladıkları imha politikasının gereği samimî ve içtenliğe dayanan bir bağlılığa dönüşmüştü. Üstelik dostane ilişkiler, kopukluk göstermeden devamlılık kazanmıştı. Nitekim Mutahharten, bu yakınlaşmanın kendi açısından değerini en iyi kavramış bir lider olarak dikkati çekmektedir. Türkiye'yi istilâ için deneme seferleri olarak nitelediğimiz 1386/87 yürüyüşünden sonra, 1393/94'lerde ikinci kez Türkiye yakınlarında görünen Timur'a arz-ı hizmet ve kulluğunu süratle tazelemekten geri kalmamış, karşılığında izaz ve ikram, hil'at, kemer ve külâh ile taltif görmüştü. Daha sonra da Timur'un bu tarihlerde Karakoyunlulara karşı giriştiği askerî harekâta bizzat katılmış olan Mutahharten, kendisinden emaret, menşur ve hil'atı almıştı¹². Nihayet Timur, 1399/1400 yılında Karabağ'dan Gürcistan seferi için hazırlıklarını gördüğü bir sırada Timur tarihlerinde sadık bende olarak tanımlanan Erzincan emiri Karabağ'a kadar gelerek, huzurunda yeri öpmekle bağlılığını bir kez daha açıklamak fırsatını elde etmişti¹³. Timur ise Mutahharten'i İmparatorluğunun Türkiye içindeki uzantısını koruyan bir uc

¹¹ Bk. Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, *Bezm-u Rezm*. Kilisli Rif'at nşr. İstanbul 1928, s. 330-332; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*. Fatih Ktp. Nr. 4370-71, vrk. 218^a; Ahmed b. H'andşâh el-Hüseynî, *Zafernâme*. Fatih Ktp. Nr. 4428 (Bizdeki fotoğrafı); İbnu'l-Furat, IX., s. 10; İbn Kadı Şuhbe, II (Bizdeki fotoğrafı).

¹² Bk. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emîrliği*, s. 692-693.

¹³ Bk. *Mutahharten ve Erzincan Emîrliği*, s. 707-708.

emfri olarak kabul etmekte idi. Mutahharten'e Delhi yağmasından sonra gönderdiği bir harp fili de ona olan yakınlığının tezahüründen başka bir şey değildi¹⁴.

İşte I. Bayezid'in, Timur'a iktidarı boyunca sadık bir bağımlı olarak hizmet ifa etmiş olan Erzincan emiri Mutahharten'e, Timur'un Bingöl yaylasında bulunduğu bir sırada elçi göndermesi hoşgörü ile karşılanacak bir olay değildi. Çünkü Osmanlı hükümdarı elçisi aracılığı ile tabi Timur'a Erzincan emirliğinin bağımsızlığını tehdiye yönelik isteklerde bulunmaktaydı. Şöyle ki, "bize bağlı ol, Erzincan ve Erzurum ve hâkimiyetin altındaki memleketlerin haracını gönder" demekte idi¹⁵.

Zafernâmelerde yer alan bu bilgilerin yanı sıra, I. Bayezid'in bu sırada Mutahharten'e karşı takındığı tavırla ilgili Clavijo'nun seyahatnâmesinde de son derece ilginç bilgiler bulunmaktadır. Seyahatnâmedeki bununla ilgili pasajda şöyle denmektedir: "Erzincan emfri Mutahharten idi¹⁶. Toprakları Osmanlı ülkesi ile hem huduttu. Osmanlı hükümdarı, Mutahharten'in elinden topraklarını almak istedi ve ona bir mektup yazarak vergi talebinde bulundu. Mutahharten cevabında, sultanı kendisine mebtu tanıdığını, vergi vermediği kabule hazır olduğunu, ancak toprak bütünlüğüne zarar verecek bir istek olan Kemah'ı asla terkedemeyeceğini bildirdi"¹⁷. Burada görülmektedir ki, Clavijo'nun verdiği bilgiler Timurlu tarihçilerini doğruladığı gibi tamamlamaktadır. Zira isteğin sadece haraç olmadığı, toprak bütünlüğünü de hedef aldığı anlaşılmaktadır. Daha açık bir deyişle Erzincan, Erzurum ve Kemah'ın Osmanlı kontrolü altına geçmesi istenmektedir. Ancak Clavijo'nun verdiği bilgi üzerinde biraz durmak gerekmektedir. O da Mutahharten'in I. Bayezid'in çağrısına verdiği olumlu cevaptır. Her halde bu Erzincan emirinin bir oyalama taktiği olmalıdır. Çünkü, Timur'la sürekli ilişki içinde bulunan Mutahharten'in hamisini kızdıracak bu tür bir davranış içinde bulunması zaten beklenilemez idi. Nitekim aşağıda bundan

¹⁴ Bk. Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*. F. Tauer nşr. Praha 1937, s. 218; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 185; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

¹⁵ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 218; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 185; Ahmed b. H'andşâh.

¹⁶ Krş, Aynî, XX., s. 20.

¹⁷ Clavijo, *Embajada à Tamorlan*. Francisco Lopes Estrada nşr. Madrid 1943, s. 90.

sonra gelişen olaylara değindiğimizde görüşümüzün ne denli haklı bir gerekçeye dayandığı daha iyi anlaşılacaktır. Kaldı ki, Mutahharten, I. Bayezid tarafından kendisine iletilen teklifin emirliğinden çok Timur'u ilgilendireceğini çok iyi bilmekte idi. Öte yandan Erzincan emirliğine yapılacak sözlü veya silâhlı bir müdahaleyi Timur, kendi ülkesine yapılmış bir müdahale olarak değerlendireceği de gayet açıktı. Nitekim daha önce Karabağ kışlağında Timur'u ziyarete giden Erzincan emiri Mutahharten¹⁸ bu kez de süratle hamisini yeni durumdan haberdar etmeği ihmal etmemişti. İhtimal ki, bu ziyaretle yeni teklifin emirliğinden çok, Timur'a karşı yapılmış bir meydan okuma şeklinde değerlendirilmesi lazım geldiği konusu yeterince işlenmişti. Zafernâmeler, bu telkinin Timur tarafında olumlu akisler yaptığını gösteren deliller vermektedirler. Ayrıca, bu hususta en iyi yanıtlar Timur'un I. Bayezid'e gönderdiği mektubunda yer alan ifadelerdir. Aslı kaynaklarımız Zafernâmelerin, bir nasihatnâme olarak isimlendirdikleri mektubunda Timur: "etraftaki bütün melikleri bize tabidir. Memleketin işleri düzenli işlelmektedir. Sayıca çokluk ordular bile bize karşı koyamaz. Biz senin aslını ve neslini biliriz" diyerek Osmanlı hanedanını küçültücü beyanlardan sonra "buna rağmen senin Avrupa'da oynadığın İslâmın koruyuculuğu görevini takdirle karşılamaktayım. Yaptığım cihadı göz önüne alarak askerimle memleketinize zarar gelmesini istemiyorum. Çünkü muharebe müslümanların durumunun kötüye, hıristiyanların durumlarını ise refaha götürür. Sana taarruz etmek istemiyorum. Ancak, haddini bilerek ona göre konuşmanı istiyorum" demektedir¹⁹.

Mektupda yer alan ifadeler dikkatle gözden geçirildiğinde görülecektir ki, sözünü ettiğimiz mektup kaynakların iddia ettikleri gibi hiç de nasihat havası taşımamaktadır. Çünkü, bir yandan I. Bayezid'in siyasî ve askerî yönden güçlü bir rakip olduğunu ima ederken, diğer yandan Osmanlı hükümdarını küçük düşürücü beyanlara mektubunda yer vermektedir. Ayrıca I. Bayezid'in karşısında, Türklüğün ve İslâmiyetin gerçek liderimin kendisi olduğunu açıklamaktadır. Nihayet iki siyasal kuruluşu karşılaştırarak, bir uc

¹⁸ Bk. yukarıda not 13.

¹⁹ Nizameddin Şâmî, s. 218; Şerefeddin Ali Yezdi, II., 186-190; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

emîri seviyesinde gördüğü rakibi Osmanlı devletinin hükümdarı I. Bayezid'in büyük sürtüşme ve ihtilaflara yol açabilecek nitelikte beyanlardan kaçınmasını telkin etmektedir.

Ancak, Osmanlı hükümdarı I. Bayezid Timur tarafından yöneltilen tehditlere aldırış etmediği ve ona sert bir cevap gönderdiği anlaşılmaktadır. Cevabî mesajında Osmanlı hükümdarı, kendisi ile muharebe etmeği uzun zamandan beri düşündüğünü, şimdi bunu gerçekleştirmeye karar verdiğini, eğer kendisi üzerine gelmez ise ona karşı Tebriz ve Sultaniye üzerine yürüyeceğini bildirmekte idi. Burada karşılıklı teati edilen ilk mektupların, doğruluk derecesi üzerinde durmanın yerinde olacağı kanısındayız. Her ne kadar bu yazışmaları, bugün için, diğer kaynaklarla doğrulama olanağı yoksa da bize göre bu mektuplar gerçeği yansıtmaktadırlar. Şöyle ki, genellikle Timur aleyhine gelişen olaylarda susmayı âdet edinmiş olan Zafernâme yazarları Nizameddin Şâmî, Şerefeddin Ali Yezdî eserlerinde Timur mektubuna yer verdikleri ölçüde I. Bayezid'in cevabî mektubuna da yer vermişlerdir. Çünkü, I. Bayezid'in gönderdiği mektupta yer alan ifadeler de en az Timur'un ki kadar tehdit havası taşımakta idi. Burada iki ihtimal üzerinde durmak gerekmektedir. Birinci ihtimal Türkiye ve Suriye'yi kesin olarak istilâya karar veren Timur'un ilk hedef seçtiği Türkiye'ye yapacağı bu seferini meşrû bir nedene dayandırma yolunda Zafernâme yazarlarının gayretkeşliği, ikinci ihtimal de müslümanlara karşı girişilecek bu harekette, işte bakınız buna sebep yönetici durumundaki hükümdarımızdır, büyüklük duygusuna kapıldığı için böyle bir hareketi yapmaya mecbur kaldık diyerek, İslâmın koruyuculuğu iddiasına gölge düşürmemektedir²⁰. Nitekim I. Bayezid'in bu sözünü ettiğimiz cevabî mektubundan sonradır ki, Timur, hareketini mümkün olduğu ölçüde çabuklaştırmıştır.

Ancak Timur'un devlet yönetiminde kural haline getirdiği, her büyük sefer öncesi idaredeki sorunları çözümlene işini bu kez de ihmal etmediğini görmekteyiz. Çünkü, hayatî yürüyüş için devlet ve ordu bünyesinde mevcut düzensizlikleri bertaraf etmek gerekmekte idi. Özellikle Türkiye ve Suriye'ye karşı girişmeye karar verdiği istilâ seferi arefesinde eyâlet yönetiminde yeni aksaklıklar ortaya çıkmıştı. Her ne kadar eyâletlerin Timur adına baş sorumlusu hane-

²⁰ Timur'un İslâmî Görüşü hk. bk. Zeki Velidî Togan, *Temür Bek'in İslâmî-yete Bakışı*. Atsız Mecmua 13 (1932) s. 7-11.

dan mensubu kişiler idiyse de, zaman zaman, belki mahallî güçlerin de tahrik ve telkinleri ile Timur'a karşı hareketlerde bulunmaktan geri kalmıyorlardı. Esasen bu sıkıntılar Timur imparatorluğundaki idarî yapının bölgeselliğe kaçan bir düzen içinde yürütülmek istenmesinden gelmekte idi. Nitekim Avnik'te Türkiye ve Suriye istilâsı için son hazırlıklarını gördüğü bir sırada, İran'daki Timurlu yönetimde olumsuz gelişmeler ortaya çıkmıştı. Şöyle ki, Şiraz ve yöresinin idaresi kendisine bırakılmış olan Emîrzâde Pîr Muhammed, devlet otoritesini yıkıcı faaliyetlere başlamıştı. Bu haberin gerçekliği anlaşıldıktan sonra, onun tedibi için Emîr Allahdad, Şiraz'a gönderilmişti. Burada bozulan Timurlu düzeni tekrar kurmayı başaran Emîr Allahdad, bilâhare emir gereği Emîrzâde Pîr Muhammed'i tutuklayarak Avnik'e getirmişti²¹. Bu kez Timur'un son derece sert hareket ettiği görmekteyiz. Şimdiye kadar, Emîrzâdelere karşı oldukça yumuşak davranan Timur onlardan çok Emîrzâdeleri otoritesizliğe yol açan davranışlara iten yandaşlarını ağır şekilde cezalandırmayı tercih etmişti (Örneğin Miranşah olayı). Ancak şimdi hayatî yürüyüş sırasında çıkması muhtemel başkaldırmaları da gözönüne alan Timur, iç yapıdaki bozuklukların dışa karşı gücünü yıpratmasına mani olmak, muhalefet unsurlarına da korku vermek için sert hareket etmeyi uygun görmüştü. Nitekim zaman kaybetmeden Divan-ı Buzurgi Yargu'yu toplamış, onu sorguya çekmiş, meşru düzeni devirmeyi hedef alan hareketinden dolayı yasağ derhal yerine getirilmişti²². Böylece iç sorunlarını çözümleyen Timur, Türkiye içlerine doğru, Zafernâme yazarlarının ileri sürdükleri ve yukarıda açıklanan nedenler gereğince, askerî yürüyüşüne başlamıştı.

İstilâ hareketinin ilk durağı Erzurum'a yaklaştığında, Erzincan emiri Mutahharten, ordusu ile gelerek kendisine katılmıştı. Ancak Türkiye'nin Timur tarafından istilâ edilmesinin en hararetli taraftarlarından biri Emîr Mutahharten'in Timur'un 1400 seferi sırasında ona katılması ve iltifatına nail olması olayı kaynaklarımızda değişik biçimde anlatılmaktadır. Örneğin, yukarıda Şerefeddin Ali Yezdi'ye dayanarak verilen bilgi yanı sıra Kitab-ı Diyarbekriyye'de daha değişik bir haberle karşı karşıyayız. Esasen buradaki farklılık kaynağın verdiği bilginin içeriğinde yatmaktadır. Nitekim bu kaynağa

²¹ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 191; Ahmed b. H'vandsâh. *Zafernâme*.

²² Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 191 v.d.

göre, aşağıda değinileceği üzere, Mısır Memlûklu sultanlığından umduğunu elde edemeyen Kara Yölük Osman Bey²³ Mutahharten'in yanına gelmiş ve birlikte Avnik'e giderek Timur'a katılmışlardı²⁴. Yine bir diğer Timur devri kaynağı olan İbn Arabşah'ın eserinde de, Mutahharten —Kara Yölük Osman ikilisinin Timur'a Avnik'te katıldıkları ve birlikte onun Türkiye içlerine yürümesini temine çalıştıkları söylenmektedir²⁵.

Bu suretle Zafernâmelerde eksik kalmış bir husus, yani Kara Yölük Osman Bey'in Timur yanına gelmesi meselesi de böylece yukarıda sözünü ettiğimiz iki kaynağa ait kayıtlarla aydınlanmış olmaktadır.

Ancak yukarıda verilen izahata açıklık getireceğini kuvvetle tahmin ettiğimiz Timur - Kara Yölük Osman yaklaşmasının geçmişinde burada bir açıklama yapmanın gerekli olduğu kanısındayız. Her şeyden önce ilk temasların başlamasında Mutahharten'in aracı olduğu gerçeği unutulmaması gereken bir husustur. Ne var ki, göçebe Akkoyunlu kitlelerini, millî bir organizasyona götürme gibi bir işi başarmış olan Kara Yölük Osman Bey'in de ileriye görüşteki isabeti bu yaklaşımda ihmal edilmemesi gerekmektedir. Çünkü, tarihi bulgular onun ilke olarak benimsediği millî organizasyona gitme işini gerçekleştirmede güçlü bir liderin desteğini aradığını ortaya koymaktadır. Akkoyunlu reisleri arasında uzun bir süre liderlik uğraşısı veren Kara Yölük Osman Bey bir ara Sivas-Kayseri devletinin hâkimi Kadı Burhaneddin Ahmed'in hizmetine geçmiş, bu Türkmen hükümdarını öldürdükten sonra da 1398²⁶ Erzincan emîri Mutahharten ile ilişki kurmuştu. Çünkü onun Timur ile olan dostluğunun derecesini çok iyi bilmekte idi. Üstelik Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'in, Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesi olayından sonra, Sivas'a müdahalesi Kara Yölük Osman'ın Sivas-Kayseri devletine hâkim olma projesini de baltalamıştı. Bunun üzerine de O, Erzincan emîrlğine iltica etmişti²⁷. Bir bakıma diğer davranışları

²³ Makrizî, *Kıtabü's-Sülûk*. III/2., Said A. F. Ashour nşr. Kahire 1970-72, s. 932.

²⁴ Ebû Bekr-i Tihriânî, *Kıtab-ı Diyâr-ı Bekriyye*. I., Necati Lugal - Faruk Sümer nşr. Ankara 1962, s. 47.

²⁵ Bk. İbn Arabşah, *Acâibu'l-makdur*. Kahire 1385, s. 87.

²⁶ Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin*, s. 156-161.

²⁷ Bk. Yaşar Yücel, *Mutahharten ve Erzincan Emîrlği*, s. 705 v.d.

yanında Mutahharten'in Kara Yölük Osman'a emîrliğinin kapılarını açması Osmanlı - Erzincan rekabetini daha da körüklemiştir denilebilir. Mutahharten açısından ise bu iltica son derece yararlı olmuştur. Çünkü, I. Bayezid karşısında tutunabilmek için ihtiyacı olan kuvvete Kara Yölük Osman sayesinde kavuşmuş oluyordu. Ne var ki, Kara Yölük Osman Bey, Mutahharten'in yanında fazla kalmadı. Memlûklü sultanı Berkuk'a başvurdu ve onun hizmetine girmek istedi. Zira Mutahharten kendi isteklerini yerine getirmede gerekli yardımı alabilecek güçte bir lider değildi. Nitekim Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesinden sonra Osmanlı devletine karşı kesin bir tavır alan Kara Yölük Osman Bey'in Memlûklü sultanlığı hizmetine girme isteği ise Berkuk tarafından olumlu karşılanmıştı. Şöyle ki, Kara Yölük Osman Bey, Kuzey Suriye'deki diğer Türkmen beyleri gibi, Memlûklü sultanlığının hizmetine girmek için teklifte bulunmuştu. Bu teklif, Makrizî'nin haberine göre Berkuk'ça olumlu karşılanmıştı. Nitekim aynı kaynaktaki haberden Berkuk'un, Kara Yölük Osman'ın zaman zaman, Memlûklü sultanlığına karşı giriştiği düşmanca davranışlarını unutmüş görüldüğü ve ona bir amannâme ile 50.000 gümüş dirhem gönderdiği anlaşılmaktadır²⁸. Bizce Kara Yölük Osman Bey'i bu tür bir davranış içine iten asıl neden Mutahharten aracılığı ile dostluğunu kazanmak istediği Timur'un bu sıralarda Türkiye'den çok uzaklarda bulunmasından ileri gelmelidir. İktidar ateşi ile yanan Kara Yölük Osman Bey, I. Bayezid ile bir çatışmaya girerek yıpranmak istememiş ve Memlûklü sultanı Berkuk'un yardımı ile Akkoyunluların liderliğini ele alabilme olanaklarını araştırmaya başlamıştı.

Burada yine bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz. O da 1394'lerde Timur'a karşı kurulmuş olan dördü ittifakın sağlam temellere dayanmadığıdır. Çünkü dördü ittifak üyelerinden birini öldüren Kara Yölük Osman Bey'in ittifaka dahil bir diğer devletin hükümdarı tarafından himaye altına alınması buna en güzel örnektir²⁹.

Ancak, Memlûklü sultanlığında umduğunu bulamayan Kara Yölük Osman Bey nihayet Timur'un 1400'lerde Türkiye'de yeniden

²⁸ Makrizî, III/2., s. 932. Krş. Şehabeddin Tekindağ. *Memlûklü Sultanlığı*, s. 91.

²⁹ Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi*, s. 170 v.d.

görünmesi sonucu Memlûk sultanlığından ayrılarak Türkiye'ye dönmüştü. Bu hareketde onun asıl amacının Timur'a dayanmak olduğunun en iyi kanıtıdır. Nitekim kaynaklarda açık beyanlar olmamasına rağmen, Erzincan aracılığı ile temasta olduğunu kuvvetle tahmin ettiğimiz Kara Yölük Osman Bey'in ileriye görüşteki isabetini, Mısır Memlûklu sultanlığının iç yapısında baş gösteren olaylar ile daha sonraki gelişmeler, açık bir tarzda göstermeye yetmektedir.

Şöyle ki, Mısır'da Sultan Berkuk ölmüş ve yerine çocuk yaşta oğlu Ferec, Memlûklu sultanlığı tahtına geçmişti. Çocuk yaşta hükümdarın başa geçmesi (1399), bir iktidar boşluğu ortaya çıkarmış ve Memlûklu devlet düzenini temelden sarsan olaylar Sultanlığın topraklarında sergilenmeğe başlamıştı³⁰. Bundan fayda uman Osmanlı hükümdarı I. Bayezid Memlûklu sultanlığının Türkiye içindeki uzantısı toprakları kendi hâkimiyet alanına katmak istemiş ve bunda da başarıya ulaşmıştı³¹. Bu hareket ise Kara Yölük Osman Bey'i huzursuz kılmaya yetmişti. Bir yandan Memlûklu sultanlığının iç yapısındaki kaos, öte yandan I. Bayezid'in davranışları, onu süratle Türkiye'deki tek müttefiki Mutahharten ile temas kurmaya zorlamış ve Erzincan'a gelerek birlikte Timur'a Avnik'te katılmışlardı (1400). Nitekim, aşağıda görüleceği üzere, Türkiye içlerine kesin sonuca yönelik ilk ciddi yürüyüşünde Timur'a eşlik edecek olan Mutahharten - Kara Yölük Osman ikilisi Sivas'ın alınma ve tahribi işlemine bizzat katılacaklar, daha sonra ona Suriye seferinde yol göstericilik yaptıktan sonra 1402 de Ankara savaşında Timur saflarında yer alarak Osmanlılara karşı savaşacaklardır.

Öte yandan Erzurum'dan hareketle Erzincan'a gelen Timur ise, burada kısa bir duraklama yaptıktan sonra iki günlük bir yürüyüşü takiben Sivas hududuna yetişmişti.

Timurlu tarih yazarları Nizameddin Şâmî ve Hafız-ı Ebrû'ya göre³² bu sırada, Osmanlı yönetimi altında bulunan Sivas'ta Emîr Mustafa'nın idaresi altında 4000 kişilik bir yeniçeri garnizonu bu-

³⁰ Bk. Makrizî, III/3., s. 959 v.d.; Aynî XX., s. 57 v.d.; İbn Kadî Şuhbe II. (Bizdeki fotoğrafı); İbn Tagri-birdî, *en-Nucumu'z-zâhire*. VI/1., William Popper nşr. California 1915-1923, s. 1 v.d.

³¹ Bk. Aynî, XX., s. 78; Makrizî, III/3., s. 971-972; İbn Hacer, *Inbau'l-gumr*. I., Veliyüddin Ef. Ktp. Nr. 2340-41, vrk. 169^a, İbn Hacer, *Inbau'l-gumr*. IV., Muhammed Ali Abbasi nşr. India 1969, s. 135; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 11.

³² Bk. Nizameddin Şâmî, s. 219; Hafız-ı Ebrû, vrk. 312^a.

lunmakta idi. Bir diğer görgü tanığı İbn Arabşah'a göre şehirde bu kadar az bir kuvvetin bulunması şöyle izah edilmektedir: "Bilindiği üzere Kadı Burhaneddin Ahmed'in öldürülmesinden sonra (1398) Osmanlı topraklarına katılan Sivas I. Bayezid tarafından oğlu Süleyman Çelebi'nin idaresine bırakılmıştı. Ancak, Timur kalabalık bir asker topluluğu ile Sivas'a gelmekte olduğu haberini alan Süleyman Çelebi derhal Sivas'ı terketmişti³³. Tüm bu bilgiler bizde I. Bayezid'in devlet idaresi anlayışı üzerinde tereddütler yaratmaktadır. Şimdiye dek zaman zaman yaptığı diplomatik hatalara değindiğimiz I. Bayezid bu kez idarî ve askerî yönden de yetersiz bir devlet adamı görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, doğudan gelmekte olduğunu gördüğü büyük tehlikenin varlığına rağmen devletin doğu sınırını güçlendirici köklü tedbirler almamış ve tüm aleyhte gelişmelere rağmen Süleyman Çelebi'yi önemsiz bir kuvvetle Sivas'a bırakmıştı. Bu umursamazlık ise kanımızca kendisi ve devleti için acı sonu hazırlayan nedenler zincirinin bir halkası olmuştur. Nitekim yaptığı hatanın büyüklüğünü anladığında çok geç kalmıştı. Timur'un Sivas hududuna yakın geldiği zaman Süleyman Çelebi'nin yönetimindeki bölgeyi terk ederek çekildiğini öğrenince diğer oğlu Mehmed Çelebi ve Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı –ki Timurlu tarihçiler bu emir için "Anadolu emirlerinin en büyüğü ve şecaat sahibiydi" demektedirler³⁴– büyük bir kuvvet ile Sivas'a göndermişti. Ancak, son derece iyi örgütlenmiş bir haber alma teşkilâtına sahip olan Timur, bu haberi öğrenir öğrenmez Sivas'a gönderilen kuvvetleri karşılamak üzere Süleyman Şah, Cihanşah, Şeyh Nureddin v.s. gibi seçkin emirlerin yönetiminde kalabalık bir kuvveti yola çıkarmıştı. Kayseri'de meydana gelen çatışmada Osmanlılar ağır bir yenilgiye uğradıktan başka bölge Timurlu askerler tarafından yağmaya maruz kalmıştı. Kazanılan bu başarıyı takiben de Timurlu askerler Sivas'ı muhasara hazırlıklarını sürdüren merkez ordusuna katılmışlardı³⁵. Görülüyor ki, tehlikenin büyüklüğünden habersiz gibi görünen ve son derece pasif bir tavır takınan I. Bayezid, Sivas'ın müdafaası için gerekli tedbirleri zamanında almış olsa idi burada kazanılabilecek bir başarı Timur'da çeşitli tereddütler uyandırabilecek

³³ İbn Arabşah, s. 88. Krş. Makrîzî, III/3., s. 1027.

³⁴ Msl. bk. Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

³⁵ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 193-194; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; İbn Arabşah, s. 88.

nitelikte olacağı muhakkaktı. Ancak, bunda ısrarla sürdürülmekte olan İstanbul muhasarasının payı da unutulmaması gereken bir husustur. Fakat kanımızca I. Bayezid'in bunda ısrarı da politik bir yanlıdır.

Sivas muhasarası için gerekli hazırlıklarını tamamlayan Timur ise, şehrin kalesini kurdurduğu arrade ve mancınıklarla şiddetli bir abluka altına almıştı. Bu baskı karşısında gerçekten başarılı bir savunma örneği veren az sayıdaki Osmanlı askeri ancak 18 gün dayanabilmişti. Neticede kale halkında ısrarı ile şehrin muhafazasına görevli Mustafa Bey teslim olmuş ve Timur'un huzuruna gelmişti. Zafernâmelere göre Timur, şehrin müslüman halkının dışındaki azınlıkların tümünü (ki bunlar arasında Ermeniler çoğunlukta idiler) tutsak ettirmiştir. Ayrıca Müslüman halktan aman malı toplattıran Timur, şehri savunan 4000 Osmanlı askerini de imha ettirmişti³⁶. Ancak Sivas'ın muhasarası, alınması ve girilen toplu öldürmeler hakkında geniş bilgi veren Timur tarihçilerinden Şerefeddin Ali Yezdi Timur'un İslâmî görüşünün samimiyetine gölge düşürmemek gayretkeşliği içinde görünmektedir. Şöyle ki, bu yazara göre "Sivas'ı savunan Osmanlı kuvvetlerinin çoğunluğu Ermenilerden oluşmakta idi". Yazar bu suretle toplu halde öldürülen 4000 askerin azınlıklara mensup kişiler olduğunu ifade etmek istemektedir. Halbuki hâdiselerin görgü tanığı Hafız-ı Ebrû ile Şerefeddin Ali Yezdi'ye kaynaklık etmiş olan Nizameddin Şâmî böyle bir durumun varlığından hiç söz etmemektedirler³⁷. Esasen huristiyan ahalinin İslâm dünyasında askerlik görevinden daima uzak kaldıkları bilinen bir gerçektir. Bir diğer Timur devri tarihçisi İbn Arabşah da Sivas işgaline dair eserinde geniş bilgi vermektedir³⁸. Arab tarihçileri de bu olaya geniş yer vermekte ve şu haberleri bize iletmektedirler: Timur geçen sene sonunda Sivas'ı aldı. Şimdi gayesi Şam (Suriye) memleketidir. Timur Sivas'a Tebriz tarafından geldi. Şiddetli bir tarzda şehri muhasara etti. Şehir halkına çeşitli acılar verdi. Şehirde Osmanoğlu (I. Bayezid) tarafından emîr Mustafa adında biri naib olup maiyyetindeki askerin sayısı 10.000 kişiden fazla imiş ki, bunlar da birşey ifade etmezler. Nihayet naibi yakalayarak şehri istilâ eden Timur,

³⁶ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 194-196; Hafız-ı Ebrû, vrk. 312^a, b; Ahmed b. H^vandşah, *Zafernâme*; Nizameddin Şâmî, s. 219.

³⁷ Krş. Nizameddin Şâmî, s. 219; Hafız-ı Ebrû, vrk. 312^a, b.

³⁸ Bk. İbn Arabşah, s. 88-89.

Sivas halkından 3000 kişiden fazlasını öldürmüş, şehrin surlarını yıkmış, herşeyini yakıp güzelliğini bırakmamıştı. Askerleri Sivas'ta kan dökmek, çocukları esir edip, kadınları ve mal-mülkü yağmalamakla izahı güç kötülükler yapmışlardır. Timur orada bir aydan fazla kalmıştı³⁹.

Orta çağ Türkiye'sinin sosyo - ekonomik ve ilmi yönden en önde gelen şehirlerinden Sivas'ın Timur tarafından istilâ ve işgali sonucu düştüğü acıklı durumu, çağdaş Ermeni tarihçileri tarafından da dile getirilmektedir. Bunlar arasında Thomas de Medzoph'un anlattıkları zikre şayandır. Yukarıda bahsi geçen kaynakları da doğrular nitelikte olan bu eserde müellif Sivas'ın alınması ile ilgili pasajda: "... Timur, kimseyi öldürtmemek için yemin ettiği halde, şehirden çıkan 4000 askerin el ve ayaklarını bağlattı ve onları diri diri gömdürdükten sonra, üzerlerine su ve kül döktürdü" diyerek devamla "bu Timur'un yaptığı işleri tasvir etmek kalemin harcı değildir; fakat ben, bizden sonra gelenlere biraz malumat vermek için gördüklerimi ve yanımıza gelen hristiyan esirlerden ve esir sahiplerinden işittiklerimi kısmen yazdım" demektedir⁴⁰.

Yine bu arada Sanjian'ın eserindeki kayıtlar da unutulmamalıdır⁴¹.

Tüm kaynakların ortaklaşa verdikleri bu bilgilerden Timur'un Sivas olayı sırasında Türkiye ve Yakın - doğu'da karşıtlarına göz dağı vermek amacı ile olacak son derece haşin, sert ve gaddar davrandığı ortaya çıkmaktadır. Hemen değinmek yerinde olur ki, hiç şüphesiz bu tür davranışların destekleyicisi olarak Kara Yölük Osman Bey ve Erzincan emiri Mutahharten'in telkinlerinin de bundaki payı unutulmamalıdır. Çünkü her ikisinin de Sivas halkına tarihsel bir öçleri olduğunu kabul etmek her halde bir yanlıgı olmasa gerektir.

³⁹ Makrizî, III/3., s. 1027-1029; Aynî, XX., s. 124-125; İbn Hacer, I., vrk. 188^b, 189^{a-b}, 190^a; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 45.

⁴⁰ Bk. Thomas de Medzoph, *Exposé des guerres de Tamerlan et de Schah-Rokh dans L'Asie occidentale*. F. Néve Frans trc. Bruxelles 1860, s. 74.

⁴¹ K. Sanjian, *Colophons of Armenian manuscript*. 1301-1480. Cambridge, Mass. 1969, s. 121 "In this year, Tamur Bek (Timur Lang Beg) captured the city of Sevast (Sebastia-Sivas), and demolished and devastated it. He slaughtered everyone; and he carried off numerous women and children into captivity; and, digging a ditch in the earth, he buried alive 3000 men who had shot arrows at him". Ayrıca bk. Abdullah Hâtifi, *Timur-nâme*, A. S. U'sha nşr. Madras 1958, s. 173-178.

Timur'un Sivas'ı işgali sırasında çözümünü karşı karşıya kaldığı tek sorun, Dulkadir Türkmenlerinden gelmişti. Çünkü o, bu sırada Elbistan yörelerinden gelen Türkmenlerin âni baskınları ile karşılaşmış, ordusuna ait pek çok araç ve gereçe el koyan Dulkadirli Türkmenleri yurtlarına geri dönmüşlerdi. Nitekim Timur Sivas'ı yönetimi altına aldıktan sonra Dulkadirli Türkmenlerinin cezalandırılması işini ön plana almıştı. Bu hareketi ile de Timur, Sivas'tan sonra ileri harekâtına şimdilik devam etme niyetinde olmadığını da açıklamış oluyordu. Osmanlı yanında suskunluk ve hareketsizliğin devam ettiği bir dönemde Dulkadirli Türkmenlerinin Timur'a karşı giriştikleri bu hareketin nedenleri üzerinde burada kısaca da olsa durmak gerekmektedir. Bizce bu hareket Osmanlı - Dulkadirli arasında I. Bayezid zamanında kurulmuş olan dostluğun bir neticesidir. Kaynaklarımızdaki bilgilere başvurduğumuzda bu durum daha aydınlık kazanmış olacaktır. Suli Bey'in ölümünü takiben oğlu Sadaka Bey Memlûklu sultanı Berkuk'un yanına gelmişti. Bu ziyaret sırasında da Elbistan naibliği ile Türkmen emareti menşurunu kendisinden almıştı. Ancak bu kez amcası Nasreddin Mehmed b. Halil'in muhalefeti ile karşılaşmış ve bununla mücadeleye girmek zorunda kalmıştı. İşte büyük bir ihtimalle Mehmed Bey'in teşvikleri ile olacak I. Bayezid Elbistan üzerine yürümüş ve Ağustos 1399'da burasını zapt edip Sadaka Bey'i ülkesini terke mecbur etmişti. Bilâhare de Osmanlı hükümdarı Elbistan naibliği ile Türkmen emaretinin idaresini Mehmed Bey'e bırakmıştı⁴². Kanımızca Türkmenlerin Sivas'a kadar sokulmaları I. Bayezid'e olan şükran borçlarının edası için girişilmiş bir hareket niteliğinde görünmektedir.

Acaba Timur, Osmanlı devletinin Sivas'taki savunma gücünü kırdıktan sonra istilâ hareketinde bir yön değişikliğine niçin gerek görmüştü? Burada somut neden olarak hemen akla gelen Memlûklu sultanlığının siyasî durumudur. Çünkü, Anadolu'yu istilâ hareketine devam ettiği takdirde, Ferec'in tahta geçmesi ile başlayan merkez taşra çekişmesi sonucu bozulan iç barış ve düzensizlikten yararlanma olanağı ortadan kalkabilirdi. Sultan Berkuk devrinde olduğu gibi ciddi bir buhran haline dönüşen çekişmeler sonucu Suriye, yine Memlûklu sultanlığından kopma tehlikesi ile karşı kar-

⁴² Bk. Aynî, XX., s. 37-38; Makrizî, III/2., s. 914; İbn Hacer, I., vrk. 163^a. Krş. Şehabeddin Tekindağ, *Memlûklu Sultanlığı*, s. 87-88.

şıya gelmişti. Nitekim bu durum Arab kaynaklarından biri Aynî'nin İkd'ındaki haberleri ile daha da açıklık kazanmaktadır. Bu kaynağa göre, "(802/1399-1400) bu yıl içinde Sultan Ferec kendisine baş kaldıran beyleri cezalandırmak için Şam'a (Suriye'ye) gitmişti. Emîr Ayıtmuş Sultana isyan etmiş, ancak başarıya ulaşamayınca Şam'a kaçmış, orada Dımaşk, Halep ve Hama naibleri ile birleşmişti. Bu suretle Şam kıtası (Suriye) Sultan Ferec'e başkaldırır hale gelmişti. İşte Sultan Ferec bu asileri cezalandırmak için bizzat sefere çıkmıştı"⁴³.

Burada üzerinde, zayıf bir ihtimal de olsa, durulması gereken şu hususda akla gelmektedir. O da Türkiye'yi istilâ hareketini sürdürürken Memlûklü sultanlığı ordusu tarafından arkadan vurulması endişesidir. Ancak Aynî'nin yukarıda değindiğimiz haberlerinden sonra ki, burada Memlûklü sultanlığı iç yapısındaki huzursuzluk kesin şekli ile gözler önüne serilmektedir, bunun gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Hele 1394'lerde Timur'a karşı oluşturulan dörtlü ittifakın son derece zayıf temeller üzerine oturduğu ve bu ittifakın oluşmasında büyük çabaları görülen Kadı Burhaneddin Ahmed, Berkuk ve Toktamış'ın şimdi hayatta bulunmamaları bu olasılığı daha da zayıflatmaktadır. Bu düşüncemizin en kuvvetli yanıtını da İbn Tagribirdî en - Nücum'da vermektedir: "Timur'un Sivas'ı almasından sonra Osman - oğlu'nun (I. Bayezid'in) elçileri geldiler. Osman - oğlu mektubunda Timur'a karşı söz birliği edip Mısır sultanı ile beraber olmayı istiyordu. Kendisi alçak gönüllülük ve tevazu gösteriyordu. Onun mektubuna kulak asan olmadı. İleri gelen emîrlere, şimdi dostumuz oldu, fakat sultanımız Berkuk öldüğünde ülkemize yürüyüp Malatya'yı almıştı. O bizim dostumuz değildir. O kendi ülkesini ve halkını savunsun. Biz de kendi ülkemizi ve halkımızı savunalım dediler ve Sultan (Ferec) adına ona (I. Bayezid) bu mealde bir mektup yazıldı"⁴⁴.

Böyle bir olasılığın uzak olduğunu gösteren görüşümüzü doğrulayan diğer bir kanıtı da İbn Kadı Şuhbe vermektedir. 802 senesi olayları arasında yer alan haberinde İbn Kadı Şuhbe şöyle demektedir: "Berkuk'un ölümünden sonra ortaya çıkan buhranlı dönemde Suriye, Memlûklü sultanlığından kopma tehlikesi ile karşı karşıya

⁴³ Aynî, XX., s. 102.

⁴⁴ İbn Tagribirdî, VI/1., s. 45.

gelmişti. Bu sorunu halletmek için Suriye'ye gelen Ferec buradaki huzuru ve düzeni iadeye muvaffak olmuştu. Merkeze karşı direniş geçeren Suriye'deki taşra yöneticilerini itaat altına almıştı. Suriye'den Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'e elçi gönderen Ferec, ondan aldığı yerleri geri vermesini istemişti. Bu işlemler yerine getirilmediği takdirde harp açacağı tehdidinde bulunmuştu. Ancak elçisiyle gönderdiği ve yerine getirilmesi istenen hususları içeren mektubuna olumlu bir cevap gelmediği halde Suriye'den başkent Kahire'ye dönmüştü⁴⁵. Bu kayıtlar Osmanlı-Memlûklu sultanlığı arasındaki mevcut durumu da ortaya koymaktadır.

İşte bütün açıklığı ile ortada olan bu görünüm ve sağlam bir haber alma örgütüne sahip Timur için yön değiştirmenin nedenini gün ışığına çıkarmış olmaktadır kanısındayız. Üstelik I. Bayezid'in İstanbul muhasarasına devamdaki kararlılığı, yine Sivas'ta onda tereddütler yaratabilecek nitelikteki sağladığı başarı Timur'da güneye inmenin hatalı bir hareket olmayacağı düşüncesini kuvvetlendirmeye yetmişti. Çünkü Memlûklu sultanlığının Yakın-doğu parçası Suriye'ye karşı uygulanacak istilâ hareketi sonunda, burası Timurlu yönetim altına girecek, bu ise maddî ve moral yönünden kendisine büyük bir güç sağlayacaktı. Ayrıca istilâ kesin bir yönetime geçme şekline dönüşme bile açacağı sorunlar Ferec'i uzun zaman uğraştırmaya yetecek boyutlara ulaşacağı bir gerçektir. Bu da Memlûklu sultanını dışa dönük bir politika izlemesine daha açık bir deyişle gerisinde Timur'a karşı muhtemel bir eylemde bulunması olasılığını ortadan kaldırmış olacaktı. Bilâhare de Türkiye istilâsına devam daha da kolaylaşacaktı ki, gerçekten de bu böyle olmuştur.

Esasen Timur'un Memlûklu sultanlığı topraklarına inmesi için kendi açısından meşru nedenler hazırды. Bu meseleye aşağıda yeri geldiğinde değinilecektir.

Timur'un Dulkadirli Türkmenlerini tedip girişimi güney hareketinin ilk etabı olmuştu. Bu harekâta başlamadan önce de Sivas'ın muhasara ve alınmasında kendisini eşlik etmiş bulunan ve Osmanlı devletine karşı olduğunu Timur'un yandaşları arasına katılarak daha önce açıklamış olan Mutahharten'in ülkesine dönmesine izin vermişti. Ayrıca yeni hududun korunması görevini de kendisine bırakmıştı. Akkoyunlu Kara Yölük Osman Bey ise yanında kalarak

⁴⁵ İbn Kadı Şuhbe, II. (Bizdeki fotoğrafı).

güney harekâtı boyunca Timur'a rehberlik yapacaktır. Sivas muhasarasının devam ettiği bir sırada Dulkadirli Türkmenlerinin yaptıklarını karşılıksız bırakmak istemeyen Timur, Şahrüh kumandasında öncü kuvvetleri üzerlerine yollamıştı. Yanında tecrübeli kumandanlardan Emir Süleyman, Şah Bahadır olduğu halde hareket eden Şahrüh Elbistan'a yetiştiğinde, Timurluların gelmekte olduğunu öğrenen Dulkadirli yerleşme sahalarını terk etmişlerdi.

Dağılmış Türkmenleri takip eden Şahrüh idaresindeki öncü kuvvetler ise, onları ağır bir yenilgiye uğratmakla kalmayarak, bol miktarda ganimetler elde etmişlerdi. Bilâhare de Timur'a katılmışlardı⁴⁶. Arab kaynakları Dulkadirli Türkmenlerine karşı girişilen ve güney harekâtının ilk etabını teşkil eden bu olaylarla ilgili olarak Zafernâme yazarlarının verdikleri bilgileri doğrulayan haberler vermektedirler. Örneğin bunlardan Aynî, Dulkadirli ismini zikretmeden Timur'un Elbistan ve Darendede taraflarına gelerek oralarda hadsiz ve hesapsız kötülük yaptı diyerek, kısa fakat anlamlı bir şekilde bu olayı vurgulamaktadır⁴⁷.

Timur, Dulkadirli Türkmenlerine karşı girişilen, başarı yanı sıra çok miktarda maddî gelir sağlanan, bu hareketten sonra Malatya'ya yönelme kararı almıştı. Elbistan'dan bu şehre haberci göndermiş ve halkını itaate davet etmişti. Bu sırada, Berkuk'un ölümünden sonra I. Bayezid tarafından Osmanlı sınırlarına dahil edilmiş olan Malatya'da Sivas muhafızı Mustafa Bey'in oğlu yönetici olarak bulunmakta idi. Ancak, Malatya'ya Timur'un itaate davet mektubunu getiren elçinin Osmanlı yöneticisi tarafından tutuklanması üzerine Timurlu ordu şehir üzerine yürüyüşe geçmişti. Başlangıçta direnme kararı alan şehir yöneticisi Timur'un gelmekte olduğu haberini öğrenince bu karardan vazgeçmiş yanına Osmanlı askerlerini de alarak Malatya'dan uzaklaşmıştı. Bu suretle başsız ve müdafaasız kalan şehir ise kolayca Timur'un işgali altına girmişti⁴⁸. Şehrin âyan ve eşrafından şehri teslim alan Timur, müslüman halktan aman malı aldıktan sonra hıristiyan unsurun tümünü tutsak ettirmişti. Daha sonra da Malatya çevresinde geniş çapta bir sindirme

⁴⁶ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 219-220; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 197; Hafız-ı Ebrû, vrk. 312^b; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

⁴⁷ Bk. Aynî, XX., s. 124; İbn Hacer, I., vrk. 188^b-189^{a, b}.

⁴⁸ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 220; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 220; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk. 313^a; İbn Arabşah, s. 89-90.

harekâtını başlatmıştı. Cihanşah ile birlikte bir çok emir bu işte görev almış Kâhta kalesine kadar tüm bölge sürdürülen bu işlem sonunda bölge üzerinde tam bir kontrol mekanizmasını tesis eden kuvvetler bol ganimetlerle Malatya'daki ordugâha dönmüşlerdi⁴⁹. Bu olay yine bir gerçeği vurgulamaktadır ki, o da Osmanlı ülkesine katılan Türkiye içindeki topraklarda görülen oluruna idare düzenidir. Sivas'tan sonra Malatya'da gördüğümüz bu durum düşüncemizin açık kanıtıdır. Çünkü, her iki il de Osmanlı topraklarına yeni katılmış yerlerdi (1398-1399). Demek oluyor ki, ilhaktan sonra buradaki Osmanlı düzeni göstermeklik olmak esasına göre kurulmaya çalışılmış, hudut bölgesi olan bu yerler âdetâ kendi kaderine terk edilmiştir. Bu da çalışmamızın başında, oturmamış bir siyasî kuruluşun başı olarak tanımladığımız I. Bayezid hakkındaki görüşümüzün haklılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Öte yandan bölge için köklü tedbirler almayı ihmal etmeyen Timur, Şerefeddin Ali Yezdi'ye göre buranın idaresini Avnik'ten beri yanında bulunan ve Sivas'ın işgaline katılmış olan Akkoyunlu Kara Yölük Osman Bey'e bırakmıştır⁵⁰. Böylece ortaçağda Suriye ile Türkiye arasında hudut bölgesi olarak kabul edilen yörelerin Timur'un hâkimiyet sahasına girmesinden sonra Suriye'nin işgali için önde hiçbir engel kalmamış oluyordu.

Sivas'tan sonra Osmanlı hâkimiyet sahasına dahil Malatya bölgesinde Timur tarafından elde edilmiş olan bu başarıların Osmanlı devlet başkanınca nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulduğu hakkında kaynaklarımıza herhangi bir bilgi yansımamıştır. Bu göstermektedir ki Sivas'ta olduğu gibi Malatya'nın işgal altına alınması olayında da devlet başkanı ve hükümet seyirci kalmaya devam etmiştir. Hattâ Elbistan'dan Sivas'a gelerek Timurlu askere ait araç ve gereçleri yağma etme cesaretini göstermiş bulunan Dulkadirîlilerin davranışları bile Osmanlıları harekete geçirememiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi esasen tarihsel ilişkilerdeki gergin durum, Memlûklü sultanlığı topraklarına girmesi için Timur açısından haklı nedenleri hazır hale getirmişti. İşte bu nedenle kısa da olsa 1394'lerden bu tarihlere dek Timur - Memlûklü sultanlığı ilişki-

⁴⁹ Nizameddin Şâmi, s. 220; Hafız-ı Ebrû, vrk. 313^a, Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*. Krş. Âynî, XX., s. 124; İbn Hacer, I., vrk. 189^{a, b}; Makrizî, III/3., s. 1028.

⁵⁰ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 198; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

lerine değinmekte yarar görmekteyiz. Nitekim Zafernâmelerde bu durum şöyle özetlenmektedir.

Timur, 1394'lerde Irak-ı Arab'a sahip olduktan sonra Bağdad hâkimi Ahmed-i Celâyir'i himaye eden Berkuk'a Şeyh Save'nin başkanlığında kalabalık bir elçilik heyeti göndermişti. Timurlu yazarlar tarafından âlim ve saygı değer bir kişi olarak tanımlanan Şeyh Save Mısır Memlûklu sultanına beraberinde birçok kıymetli hediyeler de getirmişti⁵¹. Yine aynı yazarlara göre Timur, elçilik heyeti aracılığı ile : "Şimdi üzerimize düşen görev bu komşuluk hakkını gözeterek dostane yaşamaktır. İki taraftan elçiler gidip gelsin iki memleketin tacirleri serbestçe birbirleri ile ticaret yapsınlar bu halklarımızın emniyet ve refahına sebep olsun" demekte idi. Ancak bu elçilik heyeti Rahba'da Berkuk'un emri ile tutuklanmış içlerinden bir kısmı da öldürülmüştü. Arada henüz su yüzüne çıkmış bir düşmanlık yok iken elçilik heyetinin maruz kaldığı bu durum Timur'u fazlası ile üzmüş ve hiddetlendirmişti⁵². Bunun yanı sıra aradaki düşmanlığa ve Suriye üzerine yürümeye ikinci neden olarak şu olay gösterilmektedir: Timur Irak-ı Arab ve Azerbaycan'ı itaat altına aldıktan sonra, Deşt-i Kıpçak, Rus, Çerkes diyarı ile diğer kuzey memleketleri üzerinde de aynı durumu gerçekleştirme kararı almıştı. Bu iş için Türkiye'den ayrılırken de Avnik'in muhafazası görevini Atlamış'a bırakmıştı⁵³. Timur Gürcistan seferi ile meşgul iken, Karakoyunlu Kara Yusuf tekrar eski yurduna dönerek Atlamış'la yaptığı muharebede bu emri tutsak alarak başarı sağlamıştı⁵⁴. Bununla da yetinmeyen Kara Yusuf, Timur'a karşı duyduğu kin ve garazın bir tezahürü olarak Atlamış'ı Memlûklu sultanı Berkuk'a göndermiş o da Atlamış'ı Kahire'de hapsedmişti⁵⁵. Timur'un tüm ısrarlarına rağmen Memlûklu sultanlığı Atlamış'ı iadeye bir türlü yanaşmamıştı. Bunlardan başka

⁵¹ Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 199; Nizameddin Şâmî, s. 221; Hafız-ı Ebrû, vrk. 313^b; Feridun Beg, *Münşedtü's-selâtin. I.*, İstanbul 1274, s. 129; İbn Kadı Şuhbe, II. (Bizdeki fotoğrafı).

⁵² Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 199; Nizameddin Şâmî, s. 221; Hafız-ı Ebrû, vrk. 313^b; İbn Kadı Şuhbe, II.; İbn Hacer, I., vrk. 135^b. Ayrıca bk. Yaşar Yücel, *Türkiye ve Yakın-Doğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi*, s. 159-190.

⁵³ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 200.

⁵⁴ Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 200; Hafız-ı Ebrû, vrk 313^b; Thomas de Medzoph, s. 61-62.

⁵⁵ Yaşar Yücel, *Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler (1394-1400)*, s. 268.

iki taraf arasında ciddi bir sorun haline gelen bir diğer mesele de Ahmed-i Celâyir'in iadesi idi. Çünkü 1394 yılında Timur Bağdad'ı istilâ ettikten sonra Ahmed-i Celâyir Mısır Memlûklü sultanlığına iltica etmiş ve hüsnü kabul görmüştü⁵⁶. Ne var ki, Bağdad hâkiminin kendisine teslimi hususunda yapılan çağrılara Berkuk tarafından hep red cevabı alınmıştı. Şimdi Sivas'ın alınmasından sonra Ferec'e yazılan mektupta da ikinci kez bu defa kendi yanına sığınmış olan Ahmed-i Celâyir'in kendisine teslimi istenmişti⁵⁷.

İşte bütün bu görünüm kendi açısından Memlûklü sultanlığı topraklarına inmesi için haklı nedenlerin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim Malatya sınırından Mısır Memlûklü sultanlığı başkenti Kahire'ye yeni bir elçi göndermişti. Elçisi aracılığı ile de Sultan Ferec'e, ben Suriye bölgesine yabancı asker getirmek istemiyorum. Siz daha fazla direnmeden Atlamış'a derhal gönderin, böylece topraklarımıza askerî müdahaleden vazgeçeyim demektedir⁵⁸. Timur tarafından Sultan Ferec'e gönderilen sözünü ettiğimiz mektuba dair Zafernâmelerde bilgi çok kısadır. Buna mukabil Münşeât mecmualarında Timur mektubunun tam metni verilmektedir. Geniş bir tarihî özetle başlayan mektubunda Timur, aradaki düşmanlığın kalkması için yerine getirilmesi gerekli olan isteklerini sıralamakta, Atlamış'ın iadesini ısrarla istemekte ve Ahmed-i Celâyir ile Kara Yusuf'un himaye edilmemesi ve yakalanarak kendisine teslimini, bunlar yerine getirildiği takdirde Suriye'ye yürümekten vazgeçeceğini bildirmekte idi⁵⁹. Bu mektupla ilgili olarak Arab kaynaklarındaki haber şöyledir: "Geçen yıl Rahbe'de elçilerimizi öldüren den öcümüzü almak için Halep ülkesine niyetlenip Irak'a vardığımızda Berkuk'un öldüğünü ve Hind durumunu öğrendik. Önce fesat içinde olan tarafa (Hindistan'a) yöneldik. Allahın izni ile onları yendik, sonra Gürcistan'a döndük ve Allahın izni ile orada da galip geldik. Sonra şu Osman-oğlu (I. Bayezid) çocuğunun edepsizliğini öğrenip kulağını çekmek istedik. Sivas ve diğer yerlerde (Malatya'da) sizin

⁵⁶ Hafız-ı Ebrû, vrk. 258^b, 271^a; Aynî, XIX., s. 452-453; İbnu'l Furat, IX., s. 345, 374; İbn Kadı Şuhbe, II. (Bizdeki fotoğrafı).

⁵⁷ Bk. Hüseyin Nevaî, *Esnad ve Mükâtebât-ı Tarihi İran*. Tahran 1963, s. 74-79; S. Ali Mü'eyyed Sâbitî, *Esnad ve nâmehâ-i tarihi*. Tahran 1967, s. 320-323; Sarı Abdullah Münşeati. Esad Ef. Ktp. Nr. 3333, vrk. 17^b-19^b.

⁵⁸ Msl. bk. Nizameddin Şâmî, s. 222. Krş. Makrizî, III/3., s. 1030-1031.

⁵⁹ Bk. yukarıda not 57'de gösterilen yerler.

de duyduğunuz şeyleri yaptık, Mısır'a mektuplar göndeririz cevap gelmez. Size akrabamız Atlamış'ı göndermenizi bildiririz. Bunu yapmadığınız takdirde müslümanların kanının vebali sizin boynunuzdadır. Bunu böylece bilirsiniz vesselâm"⁶⁰. Zafernâmeler, Arab kaynakları ve Münşeatlarda verilen bu mektubun içeriği iyi bir tarza tahlile tabi tutulduğunda şöyle bir görününle karşı karşı kalmaktayız. Görünüşte Timur, istekleri yerine getirildiği takdirde eski hâdiseleri unutacağını beyanla barıştan yana olduğunu ilân etmektedir. Bunun yanı sıra Ferec'i, I. Bayezid'in başına gelenleri anlatarak, zımnen tehdit etmekten de geri kalmamaktadır. Buna rağmen mektup genel havası ile yumuşak ifadeler taşımaktadır dersek yanılmamış oluruz kanısındayız. Nitekim aşağıda izaha çalışacağımız, Zafernâme yazarlarının verdikleri bilgilerin ışığında bu yumuşak ifadelerin somut nedenleri ortaya çıkacaktır. Çünkü, ilk araştırmamızda Semerkand'a dönüşün somut nedenlerinden biri olarak açıklamaya çalıştığımız emirler ve asker arasında patlak veren bunalım⁶¹ 1400'lerdeki Suriye seferi sırasında yeniden ve aynı özelliklerle ortaya çıkmıştı.

Yukarıda sözü edilen mektubu getiren Timur elçisi, Şerefeddin Ali Yezdi'ye göre Halep'e gelmiş ancak, gerekli saygıyı görmemişti. Sultan Ferec, babası Berkuk gibi davranmış ve elçiyi Halep kalesine hapsedirmişti⁶². Şâmî'de ise bu olay şöyle anlatılmaktadır: "Lazım geldiği vechile elçiye izâz ve ikrâm göstermediler, anlamsız bazı beyanlarda bulundular, Atlamış'ı iade etmediler. Sultan Ferec'in bu davranışı ve takındığı tavır kendisine ulaştırılınca son derece hidetlenen Timur, "Osmanlı hükümdarı I. Bayezid de aynı biçimde davrandığı için cezasını görmüş Sivas ve Malatya istilâ edilmiştir" diyerek Memlûklü sultanlığına yürüme kararı almıştır⁶³. Burada hemen değinmek yerinde olacaktır ki, Zafernâme yazarlarının verdikleri bilgiler Arab tarihçilerinin nakilleri ile tam bir uyum göstermektedir. Şöyle ki, Arab tarihçileri bu olayları kısa fakat Zafernâmelere yazılan biçimde bize nakletmekte ve demektendirler ki; (Timur) Behisni'de Halep'e gönderdiği elçilerin getireceği cevabı almak için beklemekte idi. Ancak Kahire'den Halep'e gelen asker-

⁶⁰ Aynî, XX., s. 127; Makrizî, III/3., s. 1030-1031; İbn Hacer, I., vrk. 190^a.

⁶¹ Bk. Yaşar Yücel, *Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler* (1394-1400), s. 258-259.

⁶² Bk. Şerefeddin Ali Yezdi., II., s. 200.

⁶³ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 222. Ayrıca bk. Hafız-ı Ebrû, vrk. 313^b, 314^a.

lere kumandan tayin edilmiş olan Sudun'un, Halep naibi Demirtaş'tan Timur'un Behisni'yi muhasara etmekte olduğunu öğrenmesi üzerine, elçilerini yakalayıp boyunlarını vurdurduğunu duyunca çok öfkelenerek Anteb'e yöneldi. Oraya varıp şehri harap ederek, hisarının burçlarını yıktı. Burada iki gün durakladıktan sonra askerleri ile beraber ayrılarak Haleb'e yöneldi⁶⁴.

Ne var ki, Suriye üzerine yürüme kararı ümerâ arasında tasvip görmemişti. Timur devri tarihçileri Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî, Hafız-ı Ebrû ordu erkânı arasında esen bu menfi havayı bize olduğu gibi vermektedirler. Her üç aslı kaynağımıza göre: "Memlûklü sultanlığı topraklarına yürüme kararının alındığı haberi duyulunca ileri gelen emirler, vezirler bu karara karşı çıktılar. Devlet ileri gelenlerine göre, Hindistan'a büyük bir sefer yapılmıştır. Bunu takiben hemen İran'a dönmüş ve Gürcistan'ın fethi tamamlanmıştır. Daha sonra da Türkiye'ye girilerek Sivas ve Malatya alınmış ve Halep sınırına dek yerler Timurlu yönetim altına girmiştir. Şimdi de askerlerinin çokluğu ve kalelerinin sağlamlığı ile meşhur olan Suriye ve Mısır üzerine yürünmek istenmektedir. Bizlere göre bu, biraz acelece alınmış bir karar gibi görünmektedir. Kanımızca uygun olanı ordunun dinlenmesini takiben bu kararın uygulama alanına konmasıdır. Şimdilik ordu mensuplarına izin verilmeli, onlar yurtlarına dönerek bir müddet istirahat etmelidirler. Ayrıca sözü edilen memleketleri kolayca alabilmek için gerekli yeni silâhlarla ordu teçhiz edilmelidir. Bütün bu gereksinmelerin yerine getirilmesinden sonra askerî harekâta devam edilmelidir". Timur'un aldığı karara karşı çıkan devlet erkânının ortaya koydukları gerekçelerin, yukarıda değindiğimiz mektupdaki yumuşak ifadeye neden olduğu da bir gerçektir. Çünkü kaynaklarımızdaki bilgiler uzun ve yorucu savaşlar dizisinin asker arasında bir hoşnutsuzluk yarattığını vurgulamaktadır. Hiç şüphe yok ki, uzun süreden beri yurtlarından uzak bölgelerde sefer yöneten emirlerin bu uyarısı, maiyetlerindeki askerinin baskısının tabii bir sonucudur. Bu ise bir bakıma ordudaki merkezî -mutlak otoriteye alt yapıdan gelen bir direniştir de denilebilir. Bunun ise Timur gibi mahir bir devlet adamınca hissedilmemesi olanaksızdır. Ancak, Zafernâmeler bu karşı koyma ve uyarıların Timur tarafından nasıl bir değerlendirilmeye tabi tutulduğu konusunda susmayı tercih

⁶⁴ Aynî, XX., s. 124-125; Makrizî, III/3., s. 1032.

etmekte ve sadece hükümdarın buna karşı çıkarak askerî harekâta devam kararında ısrar ettiğine değinmektedirler⁶⁵.

Bu verilen bilgiler arasında şimdiye kadar dikkati çekmemiş bir husus üzerinde burada durmak istiyoruz. O da Timur'un mutlak surette yarıda kalmış olan Türkiye'nin istilâsını tamamlayacağına dair almış olduğu tarihi kararın bir kez daha vurgulanmasıdır. Şöyle ki, Sivas ve Malatya'nın alınmasından sonra Memlûklu sultanlığı ile hudut komşusu olan Timur'un Suriye'ye yürüme kararı verdiği zaman ümerâsından gelen tepkilerin açıklaması yapıldığında, istilâsı bahis konusu olan memleketler arasında Türkiye'nin de adı bir kez daha geçmektedir⁶⁶. Bu da göstermektedir ki, daha önce de yaptığı beyanlara rağmen, Suriye seferi bir paravan seferdir. Esas hedef Türkiye'nin istilâsıdır. Nitekim de bu böyle olmuş, Timur Suriye'den sonra Memlûklu sultanlığı içlerine yürümemiş, Türkiye'ye dönerek Ege kıyılarına kadar burayı işgali altına almıştır.

Bu açıklamalardan sonra buraya kadarki olayların Timur ve I. Bayezid açısından bir değerlendirilmesinin yapılmasının yerinde olacağı düşüncesindeyiz. Acaba Timur değindiğimiz istekleri Ferec tarafından kabul edilmiş olsa idi yine de Suriye'yi işgale girişecek mi idi? Bu sorunun cevabı hiç kuşkusuz evettir. Çünkü, Timur için asıl hedef Türkiye'nin istilâsını gerçekleştirebilmek için moral gücüne ihtiyacı var idi. Bunu da ancak Suriye'de elde edeceği başarı ile sağlayabilirdi. Zira bu sefer, yorgun askerın, ellerine geçecek maddî olanaklar sayesinde, yorgunluğunu unutturabilecek nitelikte idi. Bizce esasen onu Sivas'tan öteye götürmeyen baş neden de budur. Ümerânın Suriye yürüyüşüne karşı çıkarken ileri sürdükleri gerekçeler Timurca bilinmekte idi. Bu durum ise Sivas'tan içerilere değil, başsız Suriye topraklarına yapılacak yürüyüşle sağlanabilirdi. Düzenli bir Memlûklu ordusundan söz edilemezdi ama, I. Bayezid'in pasif davranışlarına rağmen düzenli bir Osmanlı ordusu ile karşı karşıya gelmek olasılığı her zaman mümkündü.

Bütün bu verdiğimiz izahattan sonra diyebiliriz ki, Timur yerinde bir kararla Sivas'tan sonra yön değiştirme ihtiyacını duymuştur. Nitekim bu görüşlerimizin doğruluğunu, Suriye seferini takiben

⁶⁵ Nizameddin Şâmi, s. 222; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 203; Hafız-ı Ebrû, vrk. 314^a; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

⁶⁶ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 203.

tekrar Türkiye’de görünen Timur’un kazandığı başarılar ispatlamaktadır. Üstelik bundan sonra Zafernâmeler, Timur -ordu arasındaki olumsuz bir diyalogtan da söz etmemektedirler.

I. Bayezid’e gelince burada da gafletinin devam ettiği hemen dikkati çekmektedir. Çünkü Timur ve ordusu hakkında yeterli bilgiye sahip olsa idi onu tekrar Türkiye içlerine dönmede tereddüte düşürebilecek olumlu bir hareket yapması gerekirdi. Zira şartlar Osmanlı hükümdarı için son derece elverişli bir ortamın varlığı göstermektedir. Kaldı ki olumlu bir hareketi Ankara hezimetini de engelleyebilirdi. Fakat I. Bayezid yaptığı bu hatalı davranışlarla da yetinmemiş, Timur’un güneye inmesini onun artık Türkiye ile ilgisini kestiği şeklinde yorumlayarak muhtemel gelişmelere karşı da hiçbir olumlu tedbir almamıştır.

Timur’un, Suriye içlerine yönelik askerî yürüyüşünün ilk durağı Behisni olmuştur. Şahruh kumandasında gönderilen öncü kuvvetler şehrin kalesini şiddetle muhasaraya başlamışlardı. Zafernâmelere göre son derece sağlam bir kaleye sahip olan Behisni geçici bir süre için direnebilmişse de sonunda teslim olmuştu. Şehir ileri gelenlerinin Şahruh’a yaptıkları ricalar sonunda Timur kale muhafızını cezalandırmamıştı. Elde edilen bu başarıdan sonra şehir, adına hutbe okunarak para bastırılması şartlarını kabul ederek tabiiyeti altına girmişti⁶⁷. Buna mukabil Arab kaynakları ise Timur’un şehri 1 ay süre ile yağma edip, yakıp yıktığını ancak kalesini alamadığını iddia etmektedirler. Nitekim aynı kaynaklara göre Timur, buna rağmen Behisni’deki kalışını uzatmamış Halep’e doğru yürüyüşüne devam etmiştir. Esasen burada 1 ay kalışını Halep’ten gelecek haberleri beklemesine bağlayan bu kaynaklara göre Timur, Halep şehrinin ileri gelenleri ve büyüklerinin yanına gelerek itaatlerini arz edeceklerini ummakta idi. Öte yandan Behisni’nin işgali ve çevresinin kontrol altına alınması ile Memlûklü sultanlığı hâkimiyet sahasına fiilen girilmiş oluyordu. Buradan beklediği haberleri alamayan Timur Anteb’e yönelmişti. Ancak Timurlular şehre yetişmeden zenginler ve ileri gelenler Anteb’i terketmişlerdi. Şehirde kalan halk ise kale kapılarını kapayarak savunma tedbirleri almışlarsa da başarı sağlayamamışlardı. Anteb’i harap ederek hisarların burçlarını yıktıran

⁶⁷ Nizameddin Şâmî, s. 223; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 206; Ahmed b. [H’andşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk, 314 a, b.

Timur, kısa sürede Anteb'e hâkim olmuştu⁶⁸. Ancak burada Arab kaynaklarındaki haberlere dönerek, Timur'un güneye inmesi ve Memlûklü sultanlığı hâkimiyet sahasına girmesi sonucu ortaya çıkan yeni durumun izahını yapmak gerekmektedir. Çünkü Timur, Sultanlığa yakın bölgelerde görünmesi Suriye'yi ciddi bir bunalımla karşı karşıya getirmişti. Nitekim Arab kaynakları bu sırada Suriye'nin tam bir kaos içine düştüğünü samimi bir dille ifade etmekten çekinmemektedirler. Şöyle ki, Timur Behisni'de bulunduğu sırada Suriye şehirlerindeki halk ve özellikle tehlikenin yakınında bulunan Halep halkının ileri gelenlerini yani ayan ve eşraf tabakasını büyük bir korku ve gelecek endişesi kaplamıştı. Değerli eşyalarını uzak ülkelere ve erişilmesi imkânsız yüksek yerlere taşımaya başlamışlardı. Halkın köylü kesimi ise kendilerini yakın tehlikeden koruyabilecek yer olarak kaleyi seçmişler ve yanlarına alabilecekleri eşyaları ile birlikte bu korunma yerine sığınmışlardı. İçlerinden bazıları burayı yeterince emin bulmadıklarından kişisel ve taşınabilen mal varlıkları ile Antakya yakınındaki dağlık yörelere kaçmayı tercih etmişlerdi. Nitekim tehlikenin doğal sonucu ortaya çıkan göç sırasında nakil vasıtası olarak kullanılan deve, katır ve eşek fiatlarının alabildiğine yükselmesi Halep halkındaki şehri bir an önce terketme eğiliminin ne denli fazla olduğunun en iyi delilidir. Ayrıca bu esnada Halep şehri tehlikenin çok yakınında bulunan, yurtlarını terk etmiş köylüler tarafından âdeta istilâya uğramış bir şehir görünümünü almıştı. Bu haliyle de Halep Timur işgaline âdeta hazır bir hale gelmişti demek yanlış olmaz kanısındayız. Her ne kadar şehirde naib olarak Demirtaş görev başında idiyse de bu kaosu önleme olanağına sahip olmadığı verilen bu bilgilerden sonra açıkça ortaya çıkmaktadır⁶⁹. Arab kaynaklarının verdikleri bu haberlerin yanısıra, Zafernâmeler, Timur ordusu Behisni'ye geldiği zaman Melikü'l-ümerâ Demirtaş ve Halep halkını büyük bir korku kaplamıştı, diyerek anlamlı bir tarzda kısaca durum hakkında bilgi vermektedir⁷⁰.

⁶⁸ Aynî, XX., s. 124-5; Makrizî, III/3., s. 1031-1032; İbn Hacer. I., vrk. 188^b-190^a; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 45-48; Nizameddin Şâmî, s. 223-224; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 207; Ahmed b. H^vandşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû vrk. 314^b; İbn Arabşah, s.90-91,

⁶⁹ Bk. yukarıda not 68'de Arab kaynaklarına.

⁷⁰ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 223-224; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 206-208; Ahmed b. H^vandşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk. 315^a-317^b; İbn Arabşah, s. 91-94.

Suriye'de tehlike eşiğinde ortaya çıkmış olan sosyo-ekonomik ve siyasal bunalımın başkent Kahire'deki yankılarına gelince: Timur'un Memlûklu sultanlığı topraklarına girmesini takriben Halep'ten başlamak üzere tüm Suriye şehirlerini istilâ edeceği yolunda haberlerin doğruluk kazanmasından sonra, ülkedeki şehirlerin naibleri kurtuluşu yine Kahire'den gelecek yardıma bağlamışlardı. Bu tür uygulamalara Berkuk devrinde de sık sık başvurulduğu bilinmektedir⁷¹. Ancak bunun Memlûklu sultanlığının yönetim sisteminin doğal bir sonucu olduğuna da işaret etmek gerekmektedir⁷². Süratle ikinci hâcîp emir Temir'i başkent Kahire'ye gönderen Halep naibi Demirtaş, Timur'un Haleb'e gelmekte olduğunu haber vererek bölge halkının içinde bulunduğu kötü durumu Sultan Ferec'e ilemiş ve ondan acele yardım talebinde bulunmuştu. Bu çağrıdan sonra Ferec'in Suriye'deki topraklarını Timur işgalinden korumak için hazırlıklara başladığını görmekteyiz. Mısır ülkesinin hacibi olan emir Esenboğa et-Tâci'nin Haleb'e askerî yardım sağlaması maksadı ile Halep ve Şam yörelerine gitmesi için ferman çıkartmıştı. Ayrıca el-Mühanne Arablarının lideri Nuayr'a yazılan fermanı da alan Esenboğa Türkmen beyleri ve kale naiblerine verilmek üzere elli çift işlemeli kadife hil'at ve askerlerin iâşesi olarak da yanına çokça Mısır altını alıp yola çıkmıştı. Bu ilk hazırlıklarla ilgili olarak bilgi veren Nizameddin Şâmî, Şerefeddin Ali Yezdi ve Hafız-ı Ebrû da Sultan Ferec'in yardım çağrısını alır almaz Şam, Antakya Trablus, Hama, Humus, Baalbek, Safet ve Kalatü'r-Rum gibi Haleb'e komşu memleketlerin yöneticilerine emirler göndererek Naib Demirtaş'a yardım için Halep'te toplanmalarını istediğini, bildirerek Arab kaynaklarına olan yakınlıklarını dile getirmektedirler⁷³.

Bunların yanısıra Kahire'de halife, kadılar ve emirleri davetle meclis toplayan Ferec, Timur sorununu mecliste hazır bulunanlarla tartışmıştı. Mecliste tartışılan konulardan biri ordunun araç ve gereç ihtiyacının karşılanabilmesi için yeterli kaynak bulma meselesi olmuştur. Sultan Ferec, babası Berkuk'un devrinde yaptığı gibi, Timur'un Memlûklu sultanlığı için büyük bir tehlike teşkil ettiğini toplantıya çağrılan mecliste belirtmiş ve askerî giderleri karşılamak için iki

⁷¹ Bk. Şehabeddin Tekindağ, *Memlûklu Sultanlığı*, s. 79 v.d.

⁷² Bk. G. M. *La Syrie a L'époque des mameloux d'après les auteurs Arabes*. Paris 1923, s. XIX-CXIX.

⁷³ Bk. yukarıda not 69, 70'de gösterilen yerler.

kaynak önermişti. Bunlardan biri tüccardan mallarımın bir kısmını almak, ikincisi de vakıf gelirlerini bu işe tahsis etmektir. Ancak tüccar mallarımın yarısı veya üçte biri ile vakıf gelirlerine el koymak teklifine Hanefî başkadısı Cemalettin el-Malatî karşı çıkmıştı. Bunun üzerine meclis hiçbir karara varmadan dağılmıştı. Fakat tehlikenin önemini göz önünde bulunduran sair ulema Ferec'in ileri sürdüğü düşüncelerinin haklılığını kabul etmelerinden sonra uygulamaya geçilmişti⁷⁴. Kahire'de sözünü ettiğimiz ön hazırlıklar sürdürülürken Halep naibi Demirtaş'ta şehrinin, olanakların elverdiği ölçüde, savunmaya elverişli hale getirmeye çalışmakta idi. Ancak Sultan Ferec'in Suriye'yi Timurlulara karşı müdafaa için derhal harekete geçmesinin beklendiği bir sırada onun son derece yavaştan aldığı ve işin ciddiyetini anlamadığı kaynakların ortaklaşa dile getirdikleri bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Hattâ zaman zaman Suriye'de gelen haberlerin kendisini iktidardan uzaklaştırmak için girişilen bir tertip gibi değerlendirdiğini de görmekteyiz. Ne var ki, merkezî otoritenin başında dikkatsizliğin ve umursamazlığın hâkim olduğu Kahire'nin aksine bölge emîrlerinin Haleb'in yardımına gelmeleri yolunda yapılan çağrı olumlu sonuç vermişti. Çünkü, merkez emrine uyan Suriye şehirlerinin idarecileri Haleb'e yardım için harekete geçmişlerdi. Başta Dımaşk (Şam) naibi Sudun askerleri ile Haleb'e gelerek Demirtaş'a katılmıştı. Bunu takiben de Hama, Humus, Antakya, Trablus Nablus, Baalbek, Gazze, Remle, Kadis, Kerek, Safed'in idarecileri de askerleri ile Haleb'e gelmişlerdi⁷⁵. Böylece kısa bir süre içinde Halep'te -Timur ordusuna karşı- Suriye topraklarını savunma gayesi ile çok sayıda asker toplanmıştı. Yalnız ihtiyatlı kişiliğe sahip bir idareci olan Demirtaş, Timur'a karşı yürüme kararından önce kendisine katılan Suriye şehirlerinin naib ve emîrleri ile bir meşveret yapmayı uygun görmüştü. Bu suretle izlenecek ortak askerî politikayı tespit hususunda bir karar almayı sağlamak istemiş, tek başına karar vermekten kaçınmıştır. Ne yazık ki, Arab kaynakları bu meşveret hakkında herhangi bir bilgi vermemektedirler. Ancak bir kısım Arab kaynakları, bu arada Makrizî "yardım için Halep'te toplanan asker arasında bir birlik yoktu. Herkes kendi başına hareket

⁷⁴ Bk. yukarıda not 69.

⁷⁵ Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 208; Ahmed b. H'vândşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk. 315^a; Makrizî, III/3., s. 1032.

etmekte idi. Çeşitli tereddütler mevcuttu” diyerek kısmen de olsa bu hususta Zafernâmeleri doğrular bilgi vermektedir⁷⁶. Buna mukabil Zafernâmeler bu hususa geniş yer vermekte ve şöyle demektedirler: “Görüşmeler sırasında emirlerden bir kısmı Timur’a karşı direnmenin imkânsızlığı üzerinde durmuşlardır. Bu görüşlerini destekleyecek deliller olarak da şunları ileri sürmüşlerdir. Timur Türkistan, Horasan, Hindistan, Taberistan, Irakeyn, Fars, Huzistan, Gürcistan, Azerbaycan, Diyarbekr’i hâkimiyet sahasına aldığı Turan’dan İran’a kadarki bölgede kendisine karşı durabilecek kimse kalmamıştır”. Devamla “akla en uygun olanı onunla sulh yapmak olduğu yolunda ısrar etmişlerdi. Hutbe ve sikkede onun adına yapılacak değişikliğin istilâyı önleyebileceğini savunmuşlardı. Şayet bu yolda bir karar alırsak ulemâ ile bunu kendisine iletelim ve o da buradan Diyarbekr’e geri dönsün memleket ve reâyâ da sıkıntıdan kurtulsun şeklinde” beyanlarda bulunmuşlardı. Nizameddin Şâmî’de tecrübeli kişilerin görüşleri olarak verilen bu bilgiler, Şerefeddin Ali Yezdi’nin eserinde biraz daha ayrıntılı anlatılmakta ve konuşmaların tümü Halep naibi Demirtaş’a mal edilmektedir. Her ne kadar diğer kaynaklarla doğrulama olanağına sahip olmadığımız bu bilgiler ilk bakışta Timur korkusunu kendi açılarından açıklamakta ise de yine bize Suriye’deki havayı yansıttıklarından şüphe yoktur. Ancak, Halep naibi Demirtaş’ın başkanlığını yaptığı meclis Timur’a direnme kararı almıştı. Böyle bir kararın alınmasında Şam naibi Sudun’un büyük katkısı olduğu aslı kaynaklarımızdaki bilgilerden anlaşılmaktadır⁷⁷. Çünkü aynı kaynaklarca tecrübesiz ve bazı mağrur kişilere liderlik yaptığı ilan edilen Sudun ve yandaşları ilk görüşe karşı çıkmışlar “kim korkarsa zarar eder” prensibinden hareketle Suriye’de 60.000 köy ve kasabanın varlığını savunarak her yerden bir tek asker alınsa 60.000 kişilik bir ordunun toplanabileceğini ileri sürmüşlerdi. Sonuçta harp taraftarı kişiler ağır basınca savaş için gerekli hazırlıklara süratle başlanmıştı. İyi çalışan bir haber alma örgütü sayesinde Memlûklü ümerâsı arasında başlayan görüş ayrılığından haberdar olan Timur’un son derece temkinli hareket ettiği gözden kaçmamaktadır. Çünkü o bir savaş taktiği olarak Memlûklü ordusunun kaleden çıkarak bir meydan

⁷⁶ Bk. Makrizî, III/3., s. 1032.

⁷⁷ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 208-209; Nizameddin Şâmî, s. 225; Hafız-ı Ebrû, vrk. 315^{a, b}.

savaşını kabul etmesini arzu etmekte idi. Devrin kaynaklarının da ortaklaşa dile getirdikleri gibi sağlam bir kalesi olan Halep önünde muhasara savaşı vermek, esasen yorgun Timur ordusu için bir hezimet olabilirdi. İşte bu düşüncelerin ışığında temkinli hareket etmeyi tercih eden Timur, Halep yakınına gelerek ordugahını kurmuş ve fakat şehre saldırıya geçmemiştir. Gerçekten de çok geçmeden bu taktiğin olumlu sonuçları alınmaya başlamıştı. Timur ordusunun duraladığını gören Memlûklular şehir dışına çıkarak savaş hazırlığı görmeye başlamışlardı. Kesin sonuçlu savaştan önce iki taraf arasında bir seri çatışma vukua gelmişti. Arab kaynaklarına göre, bu sırada Şam naibi sağ kolda, Halep naibi sol kolda, geri kalan naibler ise orta kolda (merkezde) olarak Memlûklular ordusu savaş düzeni almıştı⁷⁸. Emîrzâde Sultan Hüseyin ile torunu Ebu Bekr Bahadır'ın yönettikleri daha çok bir gövde ve kuvvet gösterisi niteliğini taşıyan öncü muharebelerinde aslı kaynaklarımız ile Arab kaynaklarındaki ifadelerle göre, göze görünür bir başarı elde edilememiştir. Sonuçta Timur, ordusunu mükemmel bir tarzda harp tertibine soktukten sonra harekete geçmişti. Bu genel taarruz karşısında Memlûklular ordusu tutunamamış ve ağır kayıplar vermişti. Bu orduya kumanda eden Halep naibi Demirtaş ile Şam naibi Sudun'un bu genel taarruz önünde tutunamayarak kaleye çekilmeleri askeri büsbütün ne yaptığını bilmez hale düşürmüştü ve Halep şehri sokakları ölümlerden geçilmez bir görünüme bürünmüştü. Başsız kalan ve Demirtaş'a yardım için gelen diğer Suriye şehirlerinin askerlerinden canlarını kurtarabilenler de Şam tarafına doğru süratle çekilmeye başlamışlardı⁷⁹. Halep şehrini kontrol altına alan Timur ise kalesini zapt için gerekli planları hazırlamış, bunu takibinde kaleyi çepeçevre muhasara altına aldırılmıştı. İşte Hicaz'a gitmek üzere Halep'e gelmiş bulunan Nizameddin Şâmî Timurlular tarafından tutsak edilmişti. Bilâhare Timur adına bir Zafernâme kaleme alacak olan Nizameddin Şâmî Suriye'deki Timur öncesi esen korku fırtınası ve Halep şehrinin alınması ve kalenin muhasarasını bizzat görmüştür⁸⁰. Öte yandan şiddetli muhasaraya rağmen Halep kalesini savunmaya devam eden

⁷⁸ Msl. bk. Aynî, XX., s. 127; Makrizî, III/3., s. 1032-1033; İbn Hacer, I., vrk. 190^a.

⁷⁹ Nizameddin Şâmî, s. 226-227; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 210-216-217; Hafız-ı Ebrû, vrk. 316^a, b; Makrizî, III/3., s. 1033.

⁸⁰ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 227; Hafız-ı Ebrû, vrk. 317^a.

Demirtaş ve Sudun'a hitaben bir mektup gönderen Timur, bunlara nasihatlerde bulunarak direnmeden vazgeçmelerini istemişti. Neticede başka bir çıkar yol göremeyen Memlûklular kalede bulunan şehrin ileri gelenlerini de yanlarına alarak Timur'a teslim olmuşlardı. Timur Demirtaş ve Sudun'un zincire vurularak derhal tutuklanmasını emretmişti. Daha sonra da Halep kalesinde Timur adına güvenlik sağlanmış, hazinenin tümü de Divan-ı nüvâbbın tasarrufuna geçirilmişti⁸¹. Arab kaynakları Timur'un Halep'te 1 ay kaldığını, bu müddet devamınca köylerde yağmanın sürdüğünü ölümlerin çokluğundan şehir ve etrafındaki yörelerin koku ile kaplandığını bildirirler⁸². Şerefeddin Ali Yezdi bu hâdiseyi takiben Timur'un Ferec'e yazmış olduğu mektubun metnini vermektedir. Burada verilen bilgiye göre, mektubunda Timur, "Demirtaş ve Sudun şimdi esirlerimizdir. Halep şehri ve kalesi zaptedilmiştir. Avnik kalesi muhafızı iken Kara Koyunlu Kara Yusuf tarafından esir alınarak Kahire'ye gönderilmiş olup halen yanınızda tutukluluk hali devam eden Atlamış'ın salıverilmesi halinde esirimiz Memlûklular emirleri derhal serbest bırakılacaktır" demektedir⁸³.

Ancak Suriye'nin tamamını işgal kararı almış olan Timur, Haleb'e bir grup idareci bırakarak⁸⁴ şehrin dışında ordusuna çeki düzen vermişti. Bilâhare Emirzâdelerden Pir Muhammed, Rüstem ile Ebu Bekr ve emirlerden Süleyman Şah ile Sevincik'i diğer bir grup ümerâyyla birlikte Hama'nın zaptına göndermişti⁸⁵. Hama'ya yetişen kuvvetler şehri derhal işgalleri altına almışlar fakat kalesini zaptedememişlerdi. Bu haber Halep yöresinde dinlenmekte olan Timur'a ulaştırılınca buradan hareket eden hükümdar Hama şehrinde ordugahını kurmuştur. Kaleyi savunma ile görevli Memlûklular askerleri ve halk Timurluların sayıca çokluğu karşısında direnmenin bir yarar getirmeyeceğini anlayarak itaate karar vermişlerdi. Bu karardan sonra şehrin ayan ve eşrafi ağır hediyelerle kaleden dışarı ablukayı sür-

⁸¹ Bk. Hafız-ı Ebrû, vrk. 317^b.

⁸² Msl. bk. Makrizî, III/3., s. 1033-1034. Krş. Hafız-ı Ebrû, vrk. 317^{a, b}. ; İbn Arabşah, s. 91-93,

⁸³ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 221.

⁸⁴ Nizameddin Şâmî, s. 228; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 222; Ahmed b. H'vandsâh, *Zafernâme*.

⁸⁵ Nizameddin Şâmî, s. 228; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 222; Hafız-ı Ebrû, vrk. 318^a; Makrizî, III/3., s. 1034.

dürmekte olan emîrzâdelerin yanına gelerek afta aracılık yapmalarını istemişlerdi. Bu istekleri emîrzâdeleri aracılığı ile Timur'a iletilmiş ve onun tarafından tasvip görmüştü. Hama'dan elde edilen bütün gelirler de emîrler arasında paylaşılmıştı⁸⁶. Ancak Hama'nın işgali tamamlandıktan sonra Timur'un sefere devam arzusu ordu içinde yeni bir muhalefeti su yüzüne çıkarmıştı. Şöyle ki, kısa bir dinlenmeden sonra Hama'dan Şam üzerine yürümek isteyen ve kararını ümerâyaya açıklayan Timur, sert bir tepki ile karşılaşmıştı. Karara muhalif ümerâ askerinin iki yıla yakındır hareket halinde olması nedeni ile asker arasında hoşnutsuzluğun başladığı, savaş yapma isteğinin azaldığını ileri sürerek Trablus deryasında bu kış mutlak surette dinlenmekle geçirilmesi ve baharda dinlenmiş ordu ile Suriye harekâtına devam edilmesi, gereğini savunmuşlardı. Kanaatımız odur ki, kumanda heyetinin bu beyanları asker arasındaki husuruzluğu en açık habercisidir. Ne var ki, bu haklı görünen direnmeden olumlu bir sonuç alınmamıştı. Çünkü Timur kararında ısraretmişti. Yalnız bu direnişin kırılması yolunda yapılmış bir işlemin varlığından şüphe etmediğimiz halde, her nedense kaynaklarımız Timur bu isteği kabul etmedi diyerek, değindiğimiz hususta susmayı tercih etmişlerdir⁸⁷. Şam istikametindeki yürüyüşün ilk durağı Humus olmuş ve bunu Baalbek'in işgali izlemişti. Bilâhare de mevsimin kış olması nedeni ile burada fazla zaman kaybetmeden Şam üzerine yürünmüştü⁸⁸.

Bu ana kadar tutumunda bir değişme görülmeyen Ferec'in, Şam üzerine düşen bu tehlikeden sonra, aktif bir davranış içine girdiğini görmekteyiz. Artık Timur kazandığı başarılarından sonra Suriye'nin Memlûklu sultanlığından kopmasının yakın olduğuna geç de olsa inanmaya başlamıştı. Zira Halep muhasarasına seyirci kalan ve diğer şehirlerden gelen kuvvetlerle Timur ilerlemesinin durdurulabileceğine inanan Ferec bu kez tehlikenin ağırlığını hissetmiş olacak ki, Kahire'den bizzat bölgeye gelme ihtiyacını duymuştur. Bize göre

⁸⁶ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 222; Nizameddin Şâmî, s. 228-229; Hafız-ı Ebrû, vrk. 318^a; Makrizî, III/3., s. 1034.

⁸⁷ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 223; Nizameddin Şâmî, s. 229; Hafız-ı Ebrû, vrk. 318^a.

⁸⁸ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 224; Nizameddin Şâmî, s. 229; Hafız-ı Ebrû, vrk. 318^b; Abdullah Hâtifi, *Timur-nâme*. A. S. Us'ha nşr. Madras 1958, s. 178-180; Makrizî, III/3., s. 1034-1035.

Sultan Ferec'in tıpkı Osmanlı hükümdarı I. Bayezid gibi, tüm olup bitenleri Başkent Kahire'den olurlarına idareye kalkışması Timur'un Suriye istilasını kolaylaştıran somut nedenlerden biri olmuştur. Daha Halep öncesi gelen haberleri büyük bir umursamazlıkla karşılayan genç sultanı, ancak Timur'un Şam'a yürüdüğü haberi biraz olsun harekete geçirebilmişti. Fakat yine de Şam'dan gelen ilk haberlere inanmayan ve şüphe ile karşılayan Ferec, İbn Haldun ve diğer Arab tarihçilerinin de açıkça belirttikleri gibi, ancak özel habercisinin Kahire'ye gelerek Halep, Hama ve Humus'un Timur'un eline düştüğü haberini getirmesinden sonra ona karşı cihad'a karar verdiğini ilan etmiştir. Bunlar arasında İbn Haldun, yukarıda ileri sürdüğümüz düşüncelerimizi doğrulamakta ve Sultan Ferec üç aylık bir gecikme ile Suriye'ye harekete karar verdi demektedir⁸⁹. Öte yandan Zafer-nâme yazarları bu durumla ilgili olarak Arab kaynaklarına denk bilgiler vermektedirler. Bunlara göre Haleb'i savunmaya memur edilmiş kuvvetlerin Timur karşısında tutunamayıp ağır kayıplar vererek Şam'a çekilmeleri üzerine paytaht Kahire'ye baskılar daha da artmıştı. Suriye'deki idareciler bizzat sultana tutumunu yeren mektuplar yazarak Şam'a gelmesini ve halkın korkusunu gidermesini istemişlerdi. Bu ısrarlı istekler karşısında kalabalık bir ordu ile Kahire'den hareket eden Sultan Ferec Şam'a gelmişti⁹⁰. Burada hadiselerin yakın bir görgü tanığı olan İbn Haldun'un verdiği haberlerin önemine de işaret etmek yerinde olacaktır. Bu yazara göre Timur önünden kaçanların da kendisine katılmalarıyla gittikçe artan bir kalabalıkla Gazze üzerinden Şam'a gelmiş olan Ferec, şehir ve kalenin istihkâmlarını tahkime koyularak şehri savunmaya hazır hale getirmek istemiştir. Bu sırada Timur Baalbek'i henüz terketmiş ve Şam'a gelmekte idi⁹¹. Bu haberin alınmasından sonra Ferec, Timur'a üç kişiden oluşan bir elçi heyeti göndermişti. Ancak Timur devri tarihlerinin iddia ettiklerine göre bunlar bir elçi heyeti olmaktan öteye, Timur'u öldürme için eğitilmiş ve yanlarında

⁸⁹ Bk. Walter J. Fischel, *Ibn Haldun and Tamerlane*. California 1952, s. 29. Ayrıca bk. Makrizî, III/3., s. 1037; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 55.

⁹⁰ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 225; Nizameddin Şâmî, s. 230; Hafız-ı Ebrû, vrk. 318^b, 319^a.

⁹¹ Bk. *Ibn Haldun and Tamerlane*, s. 30; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 226. Ayrıca bu sırada Şam ve dolaylarındaki gelişmeler geniş şekilde (Makrizî III/3., s. 1034 v. d) anlatılmaktadır.

zehirli hançerler taşıyan gerillacı grubu idi ve Timur'un huzuruna kadar çıkmayı başarmışlardı. Fakat gayelerine ulaşmadan yakalanmışlardı. Nihayet Buzurg-ı Divan-ı Âli önünde yapılan yargılama sırasında suçlarını kabul eden bu kişilerden biri baş sorumlu görülerek cezası verilmiş diğer ikisinin ise Şam'a dönmesine müsaade edilmişti⁹². Şam önlerine gelen Timur ise güneyde Mısır yolu üzerindeki bir düzlüğe ordugahını kurmuştu. Buradan Memlûklü sultanının davranışlarını takip eden Timur, sağ, sol ve orta kollardan öncüler çıkartmıştı. Bu kuvvetlere istihbarat görevi vererek muhtemel Memlûklü saldırılarını önlemelerini istemişti. Emîrzâde Rüstem ve Seyyid Hoca Şeyh Ali'nin idaresindeki kollara ait askerlerin Memlûklülerle yaptıkları ilk muharebelerde başarı Timurlularda kalmıştı. İbn Haldun bu bekleme döneminde tarafların iki üç kere karşı karşıya geldiklerini haber vermektedir⁹³. Ancak bu sırada Timur için ağır bir olay meydana gelmişti Emîrzâde Hüseyin maiyyetindeki emîrler ve tacik askerleri olduğu halde Memlûklü sultanına iltica etmişti⁹⁴. Bu Zafernâmelere göre beklenmedik, ancak bizce Timur ordusunda çıkması her an muhtemel olay, Timur'u son derece hiddetlendirmişti. Ancak bu tip hareketler daha Sivas'ın işgalinden hemen sonra ortaya çıkmıştı. Bu da göstermektedir ki, ordu içinde esasen muhalif unsurlar vardı ve fırsat kollamakta idiler. Nitekim Emîrzâde Hüseyin'in bu hareketi de hemen ortaya çıkmış bir hareket niteliğinde değildir. Kanaatimiz odur ki, asker de savaşa karşı bir bıkkınlığın belirmediğini söyleyerek Humus'tan ileri gidilmemesini isteyen gruba liderlik yapmış olan kişi de Emîrzâde Hüseyin olmalıdır. Nizameddin Şâmî bu olayla ilgili pasajında aynen şöyle demektedir: "Bir takım müfritlerin tahriki ile Emîrzâde Timur'dan yüz çevirmiş ve Şam'daki Memlûklü ordusuna katılmıştır"⁹⁵.

Bu iltica olayı Memlûklular yanında büyük bir sevince neden olmuştu. Bunlar Emîrzâde'ye olağan üstü bir itibar göstererek onu hükümdar gibi karşılamışlardı. Hattâ Sultan Ferec kendisini bizzat

⁹² Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 226; Nizameddin Şâmî, s. 230; Ahmed b. H'vânsâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk. 319^a.

⁹³ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 227; Hafız-ı Ebrû, vrk. 319^a v.d.; *Ibn Haldun and Tamerlane*, s. 30 v.d.; Makrizî, III/3., s. 1038-1039; İbn Tağribirdî, VI/1., s. 59.

⁹⁴ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 229; Nizameddin Şâmî, s. 231; Hafız-ı Ebrû, vrk. 319^a; Makrizî., III/3., s. 1041.

⁹⁵ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 231.

kabul ederek ikramlarda bulunmuş, altın eğerli bir ata bindirmiş ve Şam'da Daru'z-ziyafede ağırlamıştı⁹⁶. Timur ise bu yeni gelişmeler karşısında Ferec'e yeni bir elçi göndererek eski isteklerini tekrarlamış "ve bir çok defalar Atlamış'ın iadesini istediğini her defasında çeşitli bahaneler ileri sürerek Atlamış'ın kendisine gönderilmediğini" devamlı "bununla beraber akıbetin vehametinden korkar Atlamış'ı bize gönderir, hutbe ve sikkede adıma değiştirme yapmayı kabul ederseniz hakkınızda hayırlı iş yapmış olursunuz. Bu suretle ehl ü ayaliniz de büyük bir tehlikeden kurtulur. Aynı zamanda aramızda bir dostluk kurulur, ırz, mal ve mülkünüz bizim ordumuzun zararından uzak kalmış olur" demişti⁹⁷. Bu kez Memlûkluler Timur elçisini alışılmışın dışında parlak bir merasimle karşılaştırdılar.

Ferec görüşmelerin tamamlanmasından sonra Timur elçisini iade ile yanına kendi elçisini de katmıştı. Memlûklu sultanı elçisi ile gönderdiği cevabî mektubunda "itaat ve inkıyada hazır olduğunu, Atlamış'ı 5 güne kadar iade edeceğini, elinden geldiğince her isteğini karşılamaya çalışacağını" bildirmekteydi. Şam önlerinde taraflar arasında teati edilen mektuplarla ilgili olarak Arab kaynaklarında fazlaca bir malûmat verilmemektedir. Ancak verdikleri bilgiler kısa da olsa Zafernâmelerdeki malûmatı doğruladıkları için ilginçtirler.

Şöyle ki, Arab kaynaklarında: "Timur Emirzâdenin ilticası olayından sonra bizzat sulh teklifinde bulundu. Suriye'yi terk ve elindeki bütün Memlûklu esirlerinin serbest bırakılması için Atlamış'ın geri gönderilmesini istedi" denmekte "ancak bu isteklerin cevapsız kaldığını bildirmektedir"⁹⁸.

İki ayrı gruba mensup kaynaklardaki bilgilerden çıkan sonuç şudur ki, taraflar savaştan kaçınmakta soruna barışçı bir hal çaresi aramaktadırlar. Nitekim Timur kaynaklarının "Herkes arada böyle bir sulh temelini atılmasından çok memnun ve mesrur oldu" şeklindeki haberleri de⁹⁹ yukarıdaki görüşümüzü desteklemektedir. İki taraf arasındaki mevcut anlaşmazlıkların halli için barışçı bir çözüm yolu bulunduğu sırada Timur'un ordusunda baş gösteren erzak sı-

⁹⁶ Bk. Hafız-ı Ebrû, vrk. 319^a. Krş. Makrizî, III/3., s. 1041.

⁹⁷ Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 230; Nizameddin Şâmî, s. 230-231; Hafız-ı Ebrû, vrk. 319^b.

⁹⁸ Msl. bk. Makrizî, III/3., s. 1044.

⁹⁹ Bk. yukarıda not 97'de gösterilen yerler.

kıntısı nedeniyle ordugâh değiştirme zorunluluğu birden bire gerginliği yeniden arttırmıştı. Yurtçuların isteklerine uyan Timur, Atlamaş'ın geri iadesi için verilen 5 günlük müddetten yararlanarak ordusu Şam'ın güney-doğu yakasına nakletmişti. Ne var ki, Timur ordusunun yeni bölgeye intikalini değişik şekilde yorumlayan Ferec onu arkadan çevirme gayesiyle Şam'dan dışarı çıkmıştı. Ancak askerini süratle harp düzenine sokan Timur, karşı saldırıya geçmeyi başarabilmişti. Memlûkluları Şam'ın dağlık yörelerine kadar geri çekilmeye mecbur bırakan Timur, tam bir başarı kazanmıştı. Bütün Şam halkının da silâhlanarak Memlûkluların sultanı Ferec'in yanında yer almasına rağmen bozgun büyük olmuş çok sayıda insan kaybedilmişti¹⁰⁰. Bu çarpışmada Mısır Memlûklular ordusunun sol kolunda Timurlulara karşı savaşan Emîrzâde Hüseyin, Şahruh ve Miranşah'a karşı harp etmişti. Nihayet büyük bozgun sırasında esir düşmüş ve Şahruh'un huzuruna getirilmişti. Bu haber Timur'a ulaştırıldığında tutuklu olarak yanına getirilmesini emretmişti. Asi Emîrzâde Hüseyin yasağ'ın yerine getirilmesine dek kayda vurulu halde hapsedildi. Ancak bir müddet sonra Şahruh'un devamlı ricaları sonucu yasağ'ın tatbikinden vazgeçildi. Bunu takiben de kendisine hil'at giydirilerek Suyurgal verilmiştir¹⁰¹. Emîrzâdenin kendi otoritesini sarsabilecek boyutlara ulaşması muhtemel iltica hareketi ve Timurlulara karşı savaşmasından sonra Timur'un ona karşı takındığı tavrı gerçekten ilginçtir. Bizce Timur'un önce cezasını kaldırması sonra da sanki hiçbir şey olmamışçasına onu taltif etmesi ordu içindeki muhalifleri yanında sempati kazanmak istemekten başka bir şey değildi. Çünkü sert hareketlerin havayı yatıştırmaktan çok daha da sertleştireceğini tecrübe ile görmüştü. Nitekim Makrizî'de¹⁰² yer alan "Memlûklulara iltica eden 5 Moğol emîrinin, Timur ordusunun yarısının niyetinin Sultan Ferec'e teslim olmaktır" şeklindeki beyanları da yukarıdaki düşüncemizi kuvvetle desteklemektedir.

Timurlular Ferec'e karşı kazandıkları bu ilk başarıdan sonra Şam şehri önlerine gelerek savaş tertibi almışlardı. Memlûklular ordusu

¹⁰⁰ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 232-233; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 230-234; Hafız-ı Ebrû, vrk. 320^a,^b, 321^a,^b; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; İbn Arabşah, s. 97-98; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 60.

¹⁰¹ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 233; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 234-235; Hafız-ı Ebrû, vrk. 320^b.

¹⁰² Makrizî, III/3., s. 1039.

sayı, savaş araç ve gereçleri yönünden büyük bir üstünlüğe sahip olmalarına rağmen bozgunun tesirlerini henüz üzerinden atmış değildi. Memlûklü sultanı son kararını vermeden önce emirleri ile bir kez daha bir araya gelmek istemişti. Toplanan ümerâ meclisinde içinde bulunulan fevkalâde güç durumdan kurtulma çareleri hakkında görüşler teati edilmişti. Şam'da toplanan ümerâ meclisinin çalışmalarına dair Arab kaynakları toplantıda "emirler arasında durum tartışma konusu yapıldı" diyerek geçiştirmektedirler. Buna mukabil Timurlu yazarlar Nizameddin Şâmî, Şerefeddin Ali Yezdî ve Hafız-ı Ebrû eserlerinde bu konuya geniş yer ayırmaktadırlar. Bunlara göre: Mısır Sultanı Ferec emirlerin iştiraki ile bir meclis toplanmıştır. Durumun genel bir değerlendirmesi yapılan bu toplantıda bir kısım emirler uğranılan yenilgiye rağmen henüz Şam şehri ve kalesi kontrolümüz altından çıkmamıştır. Bu nedenle tekrar toparlanarak Timurlulara karşı Şam ve kalesinin savunmasını yapalım önerisinde bulunmuştu. Yine toplantıya katılan emirlerden bir grup da elverişli şartlarla yapılmış olan çevirme harekâtından alman sonuçlar ortadadır. Timur, Şam'ı kesin olarak işgali altına almaya karar vermiştir. Sultan Ferec Kahire'ye dönsün, Şam halkı kendi geleceğini kendi tayin etsin şeklinde görüş beyan etmişlerdi. Asli kaynaklarımızda yer alan bu bilgilere göre toplantıya katılan üyelerin temayüllerinin iki grupta toplandığı anlaşılmaktadır. Bir yanda Timur'la savaşa devam etme görüşünü benimseyen grup, öte yanda ise Timur karşısında daha fazla yıpranmaması için Ferec'in Kahire'ye dönmesini isteyen gruptur. Bilâhare gelişen olaylar Memlûklü sultanı Ferec'in ikinci grubun görüşünü benimsediğini doğrular niteliktedir. Nitekim aynı yazarlara göre -Arab kaynaklarında bu tür bir bilgiye tesadüf edilmemektedir- Mısır'a dönmek için ortamı uygun hale getirmek isteyen Ferec, elçisini Timur'a göndererek zaman kazanmak yolunu seçmişti. Ferec elçisi aracılığı ile "bu olayların çıkmasına biz sebep değiliz, bir takım cahiller ve ayak takımındır. Yoksa biz verdiğimiz sözü tutuyoruz; eğer emir hazretleri (Timur) emrederse bize yarına kadar izin versin her ne isterse yerine getirelim. Şimdiye kadar iki taraf arasında anlaşmazlık konusu olan sorunları da sulh yolu ile halle hazırız" diyordu. Hakikaten de elçisi yalan beyanlarla hükümdarı adına Timur'u oyaladığı bir sırada, Sultan Ferec bizzat kendisi önde olmak üzere emirleri ve devlet erkânı ile birlikte Şam'ı kendi kaderi ile başbaşa bırakarak firar edercesine gece

yarısı Mısır'a doğru yürüyüşe geçmişti¹⁰³. Ancak Arab kaynakları da Timur korkusundan firar olayı, daha başka bir deyişle Suriye'yi Timur'a terketmenin açık kanıtı olan Mısır'a dönüşü, değişik biçimde nakledilmektedir. Olayların en yakın gözlemcisi İbn Haldun, Sultan Ferec ve yakın emirleri, bir kısım Memlûklu emirlerinin başkent Kahire'ye dönerek kendi aleyhine isyan çıkarmayı planladıklarını bunun öğrenilmesi üzerine de Ferec'in Kahire'ye dönme kararı aldığını söyleyerek hamisinin korkaklığını örtmek istemektedir¹⁰⁴. Aynı ise bununla ilgili haberinde olayı şöyle anlatmaktadır: "7 ocak 1401 gece yarısı Sultan (Ferec) yanadı emirlerden devadar olan olan Emir Yeşbek, Emir Akbay el-Kerekî, Emir Kutluboğa el-Kerekî ve bazı köleleri olduğu halde kaçtı. Baalbek yolunu tutup Buzdağı üzerinden Akkâ'ya doğru at koşturdular. Arkalarına hiç bakmadılar bile. Bunun üzerine Dımeşk(Şam)da kalan Mısır'lı emirler ve askerlerde büyük telâşa düştüler. Kaçanların haber ve dedikodularını duyar duymaz hepsi ayağa kalkarak Sultanın arkasından kaçmaya başladılar. Emir-i aşere olan dört kişi, Emir Sudun el-Becaşi, Emir Altınboğa el-Habeşi, reisi növebe olan Emir Akboğa ve Emir Mustafa b. Teke'nin dışında büyük ve küçük hiç kimse kalmayıp kaçtılar. Emir Mustafa b. Teke'den başka diğer üçü de çok sonraları Kahire'ye geldiler. Mustafa b. Teke ise Timur'a katıldı. Aynı kaynak bu haberler yanında Ferec'in Mısır'a dönmesinde etkili kişiler olarak Yeşbek ve Nevruz el-Hafızî'yı göstermektedir. Nitekim Kahire'ye döndükten sonra her ikisi de idarede önemli mevkilere getirilmişlerdi¹⁰⁵. Görülmektedir ki verilen bu bilgilerle Ferec'in Suriye'yi nasıl Timur'a terk ettiği meselesi aydınlığa kavuştuğu gibi, ayrı kaynak gruplarının verdikleri haberlerde büyük bir yakınlık olduğu gerçeği de ortaya çıkmaktadır.

Memlûklu sultanı Ferec'in Şam'ı, daha açık bir deyişle Suriye'yi, kendi kaderi ile baş başa bırakarak ülkeyi terk ettiği haberini alan Timur, arkalarına takipçi kuvvetler sevk etmişti. Ayrıca Emirzâde Ebu Bekr ve Emir Cihanşah'ı da şehre giriş çıkışı kontrolle görevlendirdi. Takipçi orduya kumanda eden Emirlerden Sevincik,

¹⁰³ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 233-34; Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 236; Hafız-ı Ebrû, vrk. 320^b - 321^b; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; *Timur-nâme*, s. 180-192.

¹⁰⁴ *Ibn Haldun and Tamerlane*, s. 30.

¹⁰⁵ Bk. Aynî, XX., s. 135; İbn Hacer, I., vrk. 192^b; Makrizî, III/3., s. 1044-1045; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 60.

Şeyh Nureddin, Şah Melik, Allahdad Ferec'i yakalayamamışlar fakat geride kalan firar halindeki Memlûklular askerlerine ağır zayıat verdirmişlerdi. Başsız şehre saldırıya geçen Timur ise Şam'ın dış mahallelerini kontrol altına almıştı. Bu sırada İbn Haldun şehirdeki şaşkınlığı bütün açıklığı ile dile getirerek¹⁰⁶ bize Zafernâmeleri doğrulama olanağı vermektedir. Çünkü bu kaynaklardaki bilgilere göre de bu sırada Şam'da büyük bir korku fırtınası esmekte idi. Neticede şehrin ilerigelen leri, kadılar, imamlar Timur'a itaatten başka bir çıkar yol olmadığını kabul etmişler ve huzuruna bir elçilik heyeti gönderme kararı almışlardı. Bu iş için görevlendirilen kimseler arasında Tunuslu büyük âlim İbn Haldun da bulunuyordu. Heyet Timur'a gelerek aman malı vermeye hazır olduğunu bildirmiş ve şehrin anahtarlarını teslim etmişti. Ancak aman malının teslimi için kendilerine iki üç günlük bir müddetin tanınmasını istemişlerdi¹⁰⁷. Bu hâdiselerin görgü tanığı Nizameddin Şâmî Zafernâmesinde "kalenin muhasarası devam ettiği sırada, kadılar, imamlar ve ileri gelen kimseler çıkıp geldiler; Biz aman malının uhdesinden gelmiyoruz, emirlerden bazılarının da bu işe memur edilmesini rica ederiz diye Timur'a şikâyetinde bulundular. Bunun üzerine Emîr Şeyh Nureddin ve Emîr Şah Melik'i bu işe tayinini ferman buyurdu. Bunlar şehrin içine girerek malın tahsili ve diğer mühim işlerin tasfiyesi ile meşgul oldular" demektedir¹⁰⁸. Bu sırada toplanan aman malının miktarı da 10 000 000 dinar olarak verilmektedir¹⁰⁹. Şerefeddin Ali Yezdi aman malı toplamak üzere şehre gönderilen emirler arasına yeni bir isim Bitikçiyan Hoca Mesud Semmani ile Emîr Allahdad'da katmaktadır. Ayrıca şehirdeki büyük camide Timur adına derhal hutbe okunduğunu da eklemektedir¹¹⁰. Bir

¹⁰⁶ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 234; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 237; Hafız-ı Ebrû, vrk. 321^a; *Ibn Haldun and Tamerlane*, s. 30.

¹⁰⁷ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 238-239; Nizameddin Şâmî, s. 234.

¹⁰⁸ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 236.

¹⁰⁹ Sulh görüşmeleri, heyetin Timur'a gelişi, kararlaştırılan aman malı, bunun toplanması ve bu sırada Şam'daki bunalım için bk. Makrizî, III/3., s. 1046 v.d. Bu kaynağın verdiği bilgiler Zafernâmeleri tamamlamaktadır. Ayrıca bk. *Ibn Haldun and Tamerlane*, s. 30-41. Timur'un Şam seferi için bk. B. de Mignanelli's "Vita Tamerlani" 1416. Walter J. Fischel İng. trc. Oriens IX (1956) s. 201-232.

¹¹⁰ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 239; Krş. Makrizî, III/3., s. 1048; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 65.

Ermeni kaynağına göre de Şam'ın alınmasından sonra elde edilen altın, gümüş ve inciden oluşan ganimet 12 000 deve yükü idi¹¹¹.

Böylece Şam şehrini tamamen kontrolü altına almış olan Timur için halledilmesi gereken tek sorun Şam kalesi kalmıştı. Çünkü yapı itibariyle ülkenin en güçlü kalelerinden biri olan Şam kalesinde Timurlulara karşı örnek bir direnme sürdürülmekte idi. Ok, mancık, arrade ve nefit şişeleri kullanan Memlûklular kale yakınlarına hiç kimsenin sokulmasına imkân vermiyorlardı. Verilen ağır kayıplara rağmen muhasara çemberini daraltma kararı alan Timur, Miranşah ve Şahruh'un yanındakilerle ileri hatta faaliyet göstermelerini istemişti. Bu sırada şehirde çıkan bir yangın Şam'ın büyük bir bölümünü etkisi altına almıştı. Çok sayıda insanın da ölümüne yol açan bu yangın sırasında büyük Emeviye camii de, içine sığınan binlerce insanla birlikte yanmıştı. Görgü tanıklarına göre yangının bu şekilde büyümesine neden yapıların ahşap olması gösterilmektedir. Yangının çıkış nedenleri üzerinde kaynaklarımız susmaktadırlar. Ancak büyük bir olasılıkla kale üzerindeki baskıyı arttırmak düşüncesi ile yangının Timurlular tarafından çıkarılmış olması muhtemeldir. Nitekim muhasaraya devam eden Timur, çok geçmeden kaledeki savunma sistemini çökertmeyi başarmıştı. Kale yöneticileri direnmeyi bırakarak anahtarlarını Timur'a teslim etmişlerdi. Şam'ın bütün hazinelerini Divan-ı Âlâ'nın tasarrufuna geçiren Timur, kalede bulunan Habeş, Hind, Çerkes kölelerini de toplatarak Emîrzâdeler ve emîrlar arasında taksim etmişti. Geri kalan bütün kale halkını (kadın, erkek, çocuk) esir almış, esnaf ve sanatkârları da toplatarak başkenti Semerkand'a götürmeleri için emîrleri arasında paylaştırmıştı. İşlemlerin tamamlanmasından sonra da Şam'ın alındığı haberini Semerkand ile İran ve Turan memleketlerine duyurmak üzere fetihnâmeler yazılmasını emretmişti¹¹².

Bilâhare de Miranşah ve Şahruh'un emîrlerinin Akkâ'ya kadar akımlar yapmalarını istemişti. Bu iş için kendilerine görev verilen emîrlerden Cihanşah ve Süleyman Şah Akkâ'ya kadarki sahil böl-

¹¹¹ Bk. Sanjian, s. 121.

¹¹² Bk. Nizameddin Şâmî, s. 236-237; Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 241-246; Hafız-ı Ebrû, vrk. 322^a, b - 323^a; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; *Timur-nâme*, s. 180-192; Makrizî, III/3., s. 1049-1052; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 65-68; *Esnâd ve nâmehâ-i tarihî*, s. 324-326.

gesinde geniş çapta bir sindirme hareketi uygulayarak bölgeyi itaat altına almışlardı¹¹³.

Şam'dan ayrılmadan önce kısa süreli bir hastalık geçiren Timur, Zafernâmelerin 7 yıllık sefer olarak tanımladıkları bu yürüyüşün de başlıca iki gayeyi amaçlamakta idi. Bunlardan biri Suriye'nin diğeri ise Türkiye'nin işgali idi. Şam'ın alınması ile gayelerden birine böylece erişilmiş olunuyordu. Burada, Aynî'nin, Şam'ın Timur tarafından istilâsını takiben bölgenin içine düştüğü sosyo-ekonomik durumu bize iletmesi bakımından son derece ilginç olan bir haberine de değinmek istiyoruz. Aynî, Ikdu'l - Cuman'da bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Dımaşk'lı (Şam'lı) birisi bana haber verdi ki; bir harar buğday 3000 gümüş dirheme kadar çıkmış. Keza her bir çuval hayvan yemi 20 dirheme ulaşmış. Dımaşk ve köylerinin halkının büyük çoğunluğu açlık, çıplaklık ve soğuktan ölmüş"¹¹⁴.

Ülkeyi terke karar veren Timur, Şam'dan hareketle Humus'a gelmişti. Şehirde Timur'a karşı herhangi bir muhalefet gösterilmediği için halka karşı ceza uygulanmamıştı. Burada toplanan harp meclisinde yeniden bir durum muhakemesi yapan Timur birtakım kararlar almıştı ki, bunların uygulanmasına hemen başlanmıştı. Emîrzade Rüstem, Emîrzâde Ebu Bekr ile emîrlerden Süleyman Şah ve Şeyh Nureddin iki bin kişilik bir kuvvetle Tedmir tarafına gönderildiler. Çünkü bu sırada Dulkadırlı Türkmenler bölgede yağma ve talan yapmakta idiler. Öte yandan Emîrzâde sultan Hüseyin ve emîr Burunduk kumandasında 5 bin kişilik bir kuvvet de Antakya tarafına yollanmıştı. Merkez kol Emîrzâde Halil Sultan ve kalabalık bir emîrler grubu eşliğinde 15 000 kişilik bir kuvvetle Köpeklü Türkmenlerinin tedibine memur edilmişti. Bu Türkmen topluluğu Fırat kenarında Antep yakınlarında oturmakta idi.

Tedmir tarafına Dulkadır Türkmenlerini tedibe giden kol şehir yöresine konmuş bulunan Dulkadırlıları dağıtarak 20 000 koyun ele geçirmişlerdi. Türkmenler de bu baskı karşısında kaçarak Mekte'ye sığınmışlardı. Antakya bölgesine giden kol ise Asi nehri boyunca bu şehrin yakınlarına kadar ilerlemişti. Bölgede tam anlamı ile bir tedip ve yağma işlemi uygulayan bu kol bilâhare Halep yolu ile merkez kolda bulunan Emîrzâde Halil Sultan'a katılmışlardı. Bir-

¹¹³ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 242-243.

¹¹⁴ Bk. Aynî, XX., s. 140-141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a.

likte Fırat kenarında Kalatü'r - Rum'da bulunan Köpeklü Türkmenlerine yetmişlerdi. Türkmenler başlangıçta Timurlulara karşı parlak bir direnme örneği göstermişlerse de neticede çekilmek zorunda kalmışlardı. Muharebe sırasında Köpek-oğlu Şeyh Hüseyin ölmüş, diğer kardeşleri de yanındakilerle güç halde çöle kaçabilmişlerdi. Yakalanan Türkmenlerin tümü Timur tarafından öldürülmüştü. Türkmenlerin yurtlarından uzaklaşırken bıraktıkları büyük yekûn tutan her cins eşyaları Timurluların eline geçmişti¹¹⁵. Arab kaynaklarının Köpeklü Türkmenlerinin tedibi ile ilgili haberinde de "Timur dönüşünde Haleb'e vardığında Türkmenlerden Köpek - oğulları denilen Antep yakınlarına konmuş bulunan bir taife üzerine bir birlik gönderdi. Bu birlik onlara baskın yaparak karılarını, eşyalarını, koyun ve develerini alıp, onları kara toprak üzerinde çırıl çıplak bıraktı" denilmektedir. Aynı haberle, bu birliğin dönüşlerinde Anteb'e bir kez daha girerek şehri yağmaladıkları sonra da Timur'a katıldıklarını öğrenmekteyiz¹¹⁶. Merkez kolda görevini tamamlayan Halil Sultan bilâhare Halep'te Timur'a katılacaktır. Bu işlemler göstermektedir ki, Humus'da toplanan harp meclisinde alınmış olan kararlar, amaç olarak bölgede yaşayan Türkmenlerin tedibini öngörmüştür.

Diğer taraftan Haleb'e doğru yürüyüşüne devam eden Timur, Şam'ın muhasarası sırasında işgaline karşı muhalefet gösteren Hamma'ya tepkisi sert olmuştu. Şehri harabeye çeviren Timur halkını esir alarak mallarını yağmalatmıştı. Yol boyunca bütün şehir ve kasabalarda da aynı metodu uygulamıştı. Haleb'e girerken daha önce buranın kendi adına yönetimine memur bıraktığı Seyyid İzzeddin Hezageri, Şah Şahan, Musa Toyboğa üçlüsü yanlarında diğer Timurlu asker ve sivil idareciler olduğu halde gelerek huzurda yeri öpmüşlerdi. Halep şehrinin ayakta kalan kısmını yakıtıran ve kalesini kullanılamaz hale sokan Timur, Fırat nehri üzerindeki Bire (Birecik) köprüsünden geçerek şehre girmişti. Birecik naibi Emîr Nasirüddin Muhammed b. Şöhri birtakım hediyelerle Timur'a gelerek itaatini sunmuştu. Herhangi bir direnme göstermeden tabiliğini kabul eden Birecik naibini bu kez kendi adına olmak üzere eski

¹¹⁵ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 250-251; Hafız-ı Ebrû, vrk. 323^a. Krş. Aynî, XX., s. 141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a.

¹¹⁶ Aynî, XX., s. 141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a; İbn Tagribirdî, VI/1., s. 81.

görevinde bırakan Timur, halkına da zarar verdimemişti. Aynı ve ondan naklen İbn Hacer verdikleri malûmatla Zafernâmeleri ve Hafız-ı Ebrû'yu doğrulama olanağı vermektedirler. Şöyle ki, bunlara göre de Timur'un Halep'te almış olduğu ganimetleri korumak için buraya bıraktığı kuvvet 3 000 kişi idi. Bunlar da, dönüşde Timur'un Halep'e gelmesinden sonra şehri ve kalesini tahrip ederek ona katılmışlardı. Timur Birecik'de bulunduğu sırada, Sivas ve Malatya'nın alınmasında kendisine eşlik etmiş olan, bilâhare Malatya ve yöresinin idaresine Timur tarafından bırakılan Kara Yölük Osman Bey gelecek kulluğunu yenilemişti. Burada önemle bir noktayı vurgulamak ihtiyacını hissediyoruz. O da uzun senelerden beri Türkiye'nin güney ve doğu bölgelerinde göçebe hayat yaşayan Akkoyunlu Türkmenlerinin millî bir organizasyona gidebilmek için ele geçirdikleri fırsatı iyi kullanmak istemelerine olan inançlarıdır. Lider Kara Yölük Osman idaresini yaptığı topluluğun geleceği açısından Timur'un hiddetini üzerine çekecek davranışlardan kaçınmanın gereğine inanmıştı. Bu düşünce iledir ki, yerinde bir hareketle Birecik'de bulunan Timur'a gelmiş ona bağlılığını sunmuştur. Daha açık bir deyişle projelerinin gerçekleşmesi için zamanın lehine çalıştığı bir sırada kendisi ve topluluğu için Timur'da bazı kuşkuvarın uyanmasına fırsat vermek istememiş ve Birecik'de ona kulluğunu tazelemişti. Nitekim aslı kaynaklarımızdan Şerefeddin Ali Yezdi "Kara Yölük bu hareketi ile Timur yanındaki itibarının daha da artmasını sağlamıştır" diyerek¹¹⁷ görüşümüzün isabetini ortaya koymaktadır. Ancak burada Zafernâme yazarlarının verdikleri bilgilerle Kitab-ı Diyarbekriyye arasında bir farklılık göze çarpmaktadır. Kitab-ı Diyarbekriyye müellifi Timur'un Suriye yürüyüşü esnasında Kara Yölük Osman ve oğullarının onun yanında bulduklarını bildirmektedir. Ayrıca Halep önlerindeki savaşlarda Kara Yölük'ün oğlu İbrahim Bey'in büyük yararlıklar gösterdiğine değinen müellif bundan son derece memnun kalan Timur'un onu mükâfatlandırdığını haber vermektedir. Aynı yazar Şam savaşlarına katılan Kara Yölük Osman'ın başarılarından söz etmektedir¹¹⁸. Görülmektedir ki, gözlemci Zafernâme yazarlarında (Örneğin Nizameddin Şâmî) bu bilgiler yoktur.

¹¹⁷ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 253-254; Hafız-ı Ebrû, vrk. 323^b; Aynı, XX., s. 141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a; İbn Arabşah, s. 123; Sanjian, s. 121.

¹¹⁸ Ebu Bekr-i Tihranî I., s. 47.

Bu yazarlara göre Kara Yölük, Timur'a Suriye dönüşü Birecik'de katılmıştır. Bize göre mantıklı olanı da budur. Çünkü gerek Mutahtarten gerekse Kara Yölük Osman Timur tarafından Türkiye'de bırakılmışlardı. Kitab-ı Diyarbekriyye yazarına göre şunu söylemek daha doğru olur kanısındayız. O da, Kara Yölük Osman'ın Timur'un Suriye seferine oğullarını göndermiş olduğudur. Zira yazarın Halep önlerinde Kara Yölük Osman'ın oğlu İbrahim Bey'in faaliyetlerinden söz etmesi de yukarıdaki görüşümüzü desteklemektedir. Şam savaşları sırasında Kara Yölük Osman'dan bahsetmesi ise bizce yazarın bir hatasıdır.

İşte Birecik'ten yanında Kara Yölük Osman olduğu halde hareket eden Timur Urfa üzerinden Mardin'e gelmişti. Timur bu bölgede bulunduğu sırada Hısn-ı Keyfa ve Erzen hâkimleri diğer yöre hâkimleri gelerek bağlılıklarını kendisine bildirmişlerdi Ancak Mardin hâkimi Melikü'z - Zâhir Meceddin İsa bunlara katılmamıştı. Bunun nedenlerini iyi anlayabilmek için Mardin meliki ile Timur arasındaki ilişki ve siyasi çekişmelere değinmek gerekmektedir. Mardin hâkimi daha önce esir edilerek uzunca bir süre Sultaniye'de tutuklu kalmıştı. Bilâhare de Timur tarafından bağışlanmış eski mülküne gönderilmişti¹¹⁹. Buna karşılık da Mardin hâkimi hiçbir surette tabiiyet bağlarını gevşetmeyeceği, ordusunun hareketi esnasında istenilen yere geleceği hususunda Timur'a teminat vermişti. Buna rağmen Suriye seferi sırasında hareketsiz kalmış çağrılara olumlu cevap vermemişti. Bu türlü bir davranış içinde bulunması nedenine gerekçe olarak da komşularının korkusunu göstermişti. Ne var ki, Timur için geçerli bir mazaret olamazdı. Çünkü en azından oğulları veya kardeşlerinden birini Suriye seferine gönderebilirdi. Mardin hâkiminin bölgede Timur'a karşı direnebilen tek yönetici olduğu bu bilgilerden açığa çıkmaktadır. Bizce bu türlü davranışının temelinde Mısır Memlûklü sultanlığı ile mevcut olan dostluğu yatmaktadır. Çünkü bu dostluk daha Memlûklü sultanı Berkuk devrinde kurulmuştu. Berkuk kendisine hâkimlik beratı ve hediye olarak da H. 801 yılında 30.000 dinar göndermişti¹²⁰. Bilâhare Memlûklü sultanlığı tahtına geçen Ferec devrinde de taraflar arasındaki ilişkilerde bir bozulma meydana gelmemişti. Bundan da destek alan Mardin hâkimi uzun za-

¹¹⁹ Krş. Aynî, XX., s. 12; İbn Hacer, I., vrk. 149^a.

¹²⁰ Bk. Makrizî, III/2., s. 921; Aynî, XX., s. 38-39; İbn Hacer, I., vrk. 157^a.

mandır bölgede bütün şiddeti ile kendini hissettirmekte olan Timur baskısına karşı direnmeye devam etmekte idi. Mardin hâkimi, Timur kendisine yaklaştığı sırada bile tutumunda herhangi bir değişme yapmamıştı. Üstelik ona karşı olduğunu giriştiği eylemlerle de kanıtlamak istemişti. Şöyle ki, Aynî'nin şu haberi: "Halçp'te Atabekü'l-asâkîr Emîr Sudun en - Zarîf Timur'a esir düşmüş ve onunla Mardin'e kadar gitmişti. Ondan kaçarak Mardin hâkimi Melikü'z - Zâhir Meceddedin İsa el-Artukî'ye sığındı ve o da onu elçisi ile birlikte Sultan Ferec'e gönderdi" bu hususa en iyi kanıttır¹²¹. İşte Timurlu tarihçilerin, "tabiiyet bağlarını gevşettiğini bildiği halde Timur'un geldiği haberini almasına rağmen kalesinden çıkıp onu karşılamadı" şeklinde verdikleri olayın nedeni de yukardaki izahatla açıklığa kavuşmuş olmaktadır.

Timur bütün bu olup bitenlere rağmen Mardin'e geldiğinde, kalesinin sarplığma güvenen ve düşmanları ile işbirliği halinde bulunan Meceddedin İsa'ya anlaşma çağrısında bulunmuştu. Ancak kaleye çekilen ve Timur'a karşı direnme kararı vermiş olan Mardin hâkimi bu çağrıya hiçbir cevap vermemişti. 20 gün kadar kale önünde kalan Timur arzu edilen bir sonuç alınamayacağını görerek buradan ayrılmak zorunda kalmıştı. Ancak burayı terk ederken iki yüzlü bir politika adamı olarak nitelediği hâkimine kızgınlığını şehri tahrip ederek almak istemiş, Mardin'in binaları, pazarı ve diğer yerlerini tahrip ettirerek oturulamaz hale getirmişti¹²². Arab kaynaklarında Mardin'in tahribi ile ilgili olarak yer alan haberlerde şöyledir: "Timur Mardin'e varınca şehre saldırıp kaleye sığınmış olan hâkimi Melikü'z-Zâhir Meceddedin İsa'dan kaleyi terketmesini istedi. Meceddedin İsa bunu duymamazlıktan gelip ona hiç haber göndermedi. Timur orada 20 gün kadar kaldı. Sonra oradan ayrılırken Timur (Timurleng) şehrin tahrip edilmesini emretti. Hemen şehri tamamiyle harap edip, eserlerini mahvedip, ağaçlarını söktüler, altını üstüne getirdiler"¹²³. Bu malûmat, aslı kaynaklarımızda yer alan bilgilerin doğruluğunu bir kez daha vurgulamaktadır.

Çağdaş gözlemciler, Timur'un Meceddedini İsa'nın direnme kararından sonra Mardin kalesini alması işinin uzun zamanı gerek-

¹²¹ Aynî, XX., s. 155-156.

¹²² Bk. Şerefeddin Ali Yazdı, II., s. 255-256; Hafız-ı Ebrû, vrk. 323^b - 324^a; İbn Arabşah, s. 123 v.d.; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

¹²³ Bk. Aynî, XX., s. 141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a. Krş. Sanjian, s. 121.

tirdiğini anladığını bu nedenle de muhasarayı kaldırdığını iddia etmektedirler. Ayrıca Timur'un aldığı kararın doğruluğuna gerekçe olarak ta, Mardin'in kırsal bir alanda olması, yiyecek ve ot azlığının burada uzun zaman kalmayı engelleyebileceğini ileri sürmektedirler. Ancak bize göre bu çekilme, Timur için 7 yıllık sefer esnasında almış olduğu ilk yenilgi olarak nitelenmesi lazımdır. Zira başarısızlık sonucu Mardin'den çekildiği bir gerçek olan Timur'un hareketi Zafernâme yazarları tarafından ustaca örtbas edilmektedir. Fakat buna rağmen bir hususa burada değinmek gerekeceği kanısındayız. O da, Timur'un Mardin'de uzun zaman harcamasının sakıncalı olduğunu kabullenmesidir. Çünkü onun için, hedeflerinden ikinci yani Türkiye'nin istilâsı meselesi zaman kaybına tahammülü olmayan bir mesele idi. Üstelik zaman zaman yukarıda da değindiğimiz ordu içinde huzursuzluk ve rahatsızlık da göz önüne alırsa Timur'un Mardin'de daha fazla oyalanmamakta haklı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ne var ki, yine de Mardin'den ayrılmadan önce şehrin kalesini daimî abluka altında tutulması için gerekli tedbirleri almayı ihmal etmemişti. Şöyle ki, bu sırada Timur yanında bulunan ve idaresi altındaki yörenin hududu Mardin kalesi yakınlara dek uzanan Akkoyunlu Kara Yölük Osman'a burayı ilave olarak verecektir¹²⁴. Buna karşılık da Kara Yölük Osman Bey'den Mardin kalesine giriş ve çıkışı yasaklaması ve daimî abluka altında tutmasını isteyecektir¹²⁵. İbn Arabşah bu sırada Timur'un Kara Yölük Osman'a Amid'in idaresini de bıraktığını söyleyerek, Akkoyunlu Türkmenlerinin kontrolleri altına giren yerlerin sınırlarını bize vermektedir¹²⁶. Hakikaten de Kitab-ı Diyarbekriyye yazarı Ebu Bekr-i Tihranî'nin verdiği malumattan Kara Yölük'ün bu görevini hakkıyla yerine getirdiğini öğrenmekteyiz. Bu kaynağa göre Timur, Irak-ı Arab'a yürüdüğü ve Bağdad'ı tahrip ettiği sırada Kara Yölük Osman, daimî abluka altında tuttuğu Meceddin İsa'yı mağlûp etmeği başarmış ve onu başka bir kale vermek suretiyle sulhe razı etmişti¹²⁷. Ayrıca bölgesinde Timur adına faaliyetlerini sürdüren Kara Yölük Osman Bey, oğlu

¹²⁴ Bk. Hafız-ı Ebrû, vrk. 324^a.

¹²⁵ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 255-256; Ahmed b. H'vandsâh, *Zafernâme*.

¹²⁶ Bk. İbn Arabşah, s. 123 v.d.

¹²⁷ Ebu Bekr-i Tihranî, I., s. 48-49.

İbrahim'i Hısn-ı Keyfa'ya göndererek buranın hâkimi Süleyman Eyyubî'yi vergi vermeğe ve asker göndermeğe mecbur bırakmıştı¹²⁸.

Burada Timur'un Irak-ı Arab'taki askerî ve siyasi faaliyetlerine değinmeden önce Aynî'nin Suriye seferine dair vermiş olduğu son derece ilginç tabloyu dikkatlerinize sunmak istiyoruz. Çünkü bu haberinde Aynî istilânın şekline göre bir gruplandırma yapmaktadır. Ayrıca verilen bu malûmatın ilginç olan bir diğer yanı da Zafernâme yazarlarını doğrulamasıdır. Aynî'de verilen tablo şöyledir:

I. grup harap edilen şehirlerin isimlerini içermektedir. Bunlar Malatya, Elbistan, Zıbartı, Kâhta, Hıms Mansûr, Behisni, Kalatü'r-Rum, Antep, Tell Bâşir, Kilis, Halep, el-Bâb, Şermin, Hama, Baalbek ve bütün Dımaşk (Şam).

II. grupta ise eşyalarının alınıp halkına bin türlü sıkıntı çektirilen şehirlerin isimleri yer almaktadır. Bunlar da Safed, Sayda, Beyrut, Humus, Bire (Birecik) ve Darende'dir.

III. grupta ise halkı tarafından terkedilen şehirlerin isimleri bulunmaktadır. Bunlar: Gerger, Râvendân, Teyzîn, Cârım, Şeyzar, Kerek Nuh, Trablus, Kudüs, Aclun, Beysan ve Nablus'tur¹²⁹.

Bu tablo Suriye'de Timur'un uyguladığı harp stratejisini bütün açıklığı ile gözler önüne sermekle beraber bir gerçeğin daha ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. O da Timur'un hiçbir şekilde Suriye'de kendi yönetimini yerleştirmek istemediği, Sadece yürü, işgal et, yağmala ve yık prensibine bağlı kaldığı gerçeğidir. Nitekim Timur'un Suriye'den çekilmesinden hemen sonra Kahire'nin buradaki eski idarî düzeni yerleştirmesi de bu düşüncelerimizi desteklemektedir.

Böylece Suriye için yapmayı düşündüklerini gerçekleştiren Timur Mardin'den Irak-ı Arab'a yönelmişti. Timur'un hemen Türkiye istilâsına girişmiyerek bu bölgeye yürümesinin nedeni de açıklanmaya muhtaçtır. Bizce gerisinde güçlü muhalif kalmasını istemeyen Timur'un Türkiye istilâsına dinlenmiş bir ordu ile başlamak düşüncesi bu yön değişikliğinde ağır basan husus olmuştur. Üstelik bu yol üzerinde, yöneticisi Osmanlı hükümdarı tarafından himaye gören ve Türkiye'de oturmasına izin verilen Bağdad'ın tahribi de gerçek-

¹²⁸ Ebu Bekr-i Tihranî, I., s. 49.

¹²⁹ Bk. Aynî, XX., s. 140-141; İbn Hacer, I., vrk. 193^a.

leşmiş olacaktı. Çünkü sürekli olarak Irak-ı Arab bölgesinde Timur'a gaileler çıkaran Ahmed-i Celâyir bir türlü ele geçirilememişti. Her defasında Timur bu bölgede görüldüğünde onun düşmanları ile işbirliğine giren Bağdad hâkimi bazen Memlûklu sultanlığı bazen de Karakoyunlularla birlikte kendisine karşı direnmesini sürdürebilmişti. Şimdi de yine Memlûklu sultanlığına yanaşmak istemiş ancak bunda başarı sağlayamayınca Osmanlı ülkesine iltica ile düşmanca davranışlarının bir yenisini sergilemişti. Bütün bu nedenlerledir ki, Timurlu tarihçilere göre kin ve nefret duyduğu ve fakat bir türlü ele geçiremediği Ahmed-i Celâyir'in ülkesini, dinlenme gereksinmesini yerine getirmek üzere Karabağ'a dönerken tahrip etmek istemişti. Bu suretle de onun, bölgesinden her çekilişinde yurduna dönerek güç kazanması olanağını da ortadan kaldırmış olacaktı. Bu düşüncelerle hareket ettiğini kuvvetle tahmin ettiğimiz Timur bölgeye Sultan Mahmud Han, Emirzâdeler Rüstem ve Süleyman Şah kumandasında öncü kuvvetler sevk etmişti. Bunlardan Bağdad'a yetiştiklerinde bölgenin durumu ve halkın tutum ve davranışları hakkında kendisine bilgiler ulaştırmasını istemişti. Öncü ordu Bağdad'ın doğu yakasına konmuştu. Bağdad hâkimi Ahmed-i Celâyir çok önceleri kaçarak Osmanlı ülkesine sığındığı için onun adma yönetici olarak, Celâyirli boyundan ve sürgündeki hükümdarın akrabası Ferec bulunmakta idi.

Bağdad'da bu esnada Türkmen ve Arab oymaklarında oluşan kalabalık bir topluluk bulunmakta idi. Ayrıca yörede perakende vaziyette pek çok da asker vardı. Hemen değinmek yerinde olacak ki, aslı kaynaklarımızda yer alan bu bilgiler bize bu kalabalığın Timur'un Suriye seferinin neticelerinden biri olarak görünmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Timur tehlikesi karşısında sığınacak yer arayan Suriye'deki göçebe unsurlar emin yer olarak seçtikleri Bağdad ve yörelerine gelmişlerdi. Nitekim bu davetsiz misafirlerin çokluğundan cesaret alan ve Bağdad'ı Ahmed-i Celâyir adına vekâleten yöneten Ferec, Timurlulara karşı direnmeye başlamıştı. Fakat iyi bir tarzda koordine edilemeyen bu kuvvetler ilk hamlede ağır bir yenilgi almışlardı. Buna rağmen Ferec'in direnme kararında bir değişme olmamıştı. Bağdad'da böyle bir direnme ile karşı karşıya kalabileceğini hiç düşünmemiş olan Timur ise Bağdad'a uğramadan Tebriz'e geçme kararı vermişti.

Nusaybin ve Musul'u işgal eden Timur Bağdad'da direnmenin devam ettiğini öğrenince¹³⁰ bu şehre yönelmek zorunda kalmıştı. Hattâ Şahruh'a haberciler göndererek onun da Bağdad'a gelmesini istemişti. Bağdad'a yetiştiğinde burayı çepce çevre abluka altına alan Timur şehri maddî ve manevî kaynaklarını zedelemeyen ele geçirmek istemişti. Bu şiddetli abluka karşısında şehir ancak 40 gün direnebilmişti. Nihayet şehir işgal edilerek halkı geniş çapta bir katliâma uğramıştı. Şehirdeki bütün mimarî abideleri yıkılmış ve Bağdad şimdiye kadar görülmemiş şekilde tahrip edilmişti (Temmuz 1401)¹³¹. Bu arada Gürcistan meselesi ile de ilgilenme fırsatı elde etmişti. Çünkü Timur'a tabi olan Gürcistan'da görülen tabiiyet bağlarını gevşetici faaliyetler yeni sorunlar açabilecek boyutlara ulaşmıştı. Özellikle Gürcistan hâkimi Georgi VII.'nin mahasarası devam etmekte olan Alıncak'a her türlü yardımı yaptıktan başka, bizzat kuvvetleri ile bölgeye gelerek Timurlularla çatışmaya girmek istediği yolunda alınan haberler bardağı taşıran son damla olmuştu. Kalabalık bir emirler grubu eşliğinde Gürcistan'a bir ordu gönderilmişti. Bunlara aynı zamanda uzun süreden beri muhasara altında tutulmakta olan Alıncak sorununu halletme görevi de verilmişti. Ancak ordu Avnik'e geldiğinde, Sivas, Malatya ve Suriye'nin istilâsı süresince muhasarası sürdürülen Alıncak kalesinin teslim olduğu haberini almıştı. Miranşah'ın emirlerinden Şeyh Muhammed ile Şahruh'un maiyyet erkânından Firuzşah'ın ve zaman zaman da Timur tarafından buraya yardıma gönderilen kuvvetlerin yönettiği bu işlem sonunda esir edilen Alıncak kalesi kumandanı Seyyid Ahmed tutuklanarak hükümdara gönderilmişti¹³².

Öte yandan Bağdad'ın alınması ve tahribinden sonra Tebriz'e gelen Timur ise burada kısa bir duraklama yaparak memleket ve reâyâ işleri ile meşgul olmuştur. Bizce İran'daki Timurlu yönetimde görülen aksamalar Timur'a Tebriz'e gitmeye zorlamıştır. Nitekim kaynaklarımızda ifade edilen reâyâ ve memleket meselelerinden maksat bu olmalıdır. Hele Sultan Mahmud Han, Emîrzâde Halil Sultan'ın beraberlerinde kalabalık bir emirler grubu olduğu halde

¹³⁰ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 256-258; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; Hafız-ı Ebrû, vrk. 324^b.

¹³¹ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 259-266; İbn Arabşah, s. 124; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*; Ebu Bekr-i Tihranî, I, s. 49 v.d.

¹³² Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 256; Ahmed b. H'andşâh, *Zafernâme*.

Meşhed'e kadar bir kontrol yürüyüşü yapmaları bu husustaki düşüncemizi daha da güçlendirmektedir. Nihayet memleket meselelerini hal için kaldığı Tebriz'den hareket eden Timur ise, süratle daha önce Gürcistan'a gönderilmiş orduya yetişmek isteyecektir. Yol üzerinde uzun bir muhasaradan sonra alınabilen Alıncak'ı da ziyaret eden hükümdar Şemkûr'de konaklamıştı. Burada Gürcistan hâkiminin elçilerini kabul etmişti. kardeşi olan elçisi aracılığı ile Georgi VII. Timur'dan şu isteklerde bulunmakta idi: "Eskiden olduğu gibi ülkelerinde yaşamalarına izin verilsin. Harac ve verginin hazineye gönderilmesinde aksama yapılmayacaktır. Sefer vukuunda istenildiği kadar asker veyahut cizye gönderilecektir". Timur'a ulaştırılan bu isteklerden de anlaşılacağı üzere Gürcistan tabii bir devlet sıfatı ile yerine getirmesi gerekli yükümlülükleri ihmal ettiği anlaşılmaktadır. Bu teklifleri kabul eden Timur, Gürcistan'dan bir daha yükümlülüklerini unutmamasını ve yolların devamlı açık tutulmasının sağlanmasını istemişti. Böylece Gürcistan sorununu hallederek burada arzuladığı düzeni sağlayan Timur Karabağ kışlağına geçmişti (1401/2 senesi kışı) ¹³³.

Şimdi Timur'un Ankara savaşı öncesi Türkiye, Suriye ve Irak-ı Arab ile Gürcistana akarsu uyguladığı istilâ politikası ve sonuçları hakkında çizmeye çalıştığımız bu panoramada Osmanlı devletince izlenen politikayı açıklamaya çalışalım. Daha başka bir deyişle Sivas'ın alınmasından Timur'un Karabağ kışlağına gelişi süresince I. Bayezid nasıl bir tutum içinde olmuştur. bunu göstermeye gayret edelim. Görüşümüz odur ki, kaynaklarımızdaki bilginlerin dikkatle değerlendirilmesi sonucu yukarıda çizdiğimiz siyasi görünüm, I. Bayezid'in, daha önceki Timur'un iki yürüyüşünde olduğu gibi pasif tutumunun devam etmekte olduğunu vurgulamaktadır. Timur'da yeniden Türkiye'de görünmesini engelliyebilecek bir düşünceyi yaratacak herhangi bir çaba göstermemiştir.

Sivas ve Malatya'nın işgaline seyirci kalan I. Bayezid Timur'a karşı bizzat silâhlı bir harekette bulunma cesaretini gösterememişti. Sadece ülkesindeki vilâyetler işgal altına almırken Memlûklu sultanlığı ile dostluğu yeniden kurarak bunların yardımını sağlamak istemişti. Ne var ki, bu arzu Memlûklu başkenti Kahire siyasi çev-

¹³³ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 271-272; Ahmed b. H'andşâh, *Şafernâme*.

relerinde, haklı gerekçeler ileri sürülerek, iltifat görmemişti¹³⁴. Buna rağmen I. Bayezid'in Timur'un Suriye dönüşü Bağdad'ı tahribinden sonra (1401) yine Memlûkluların sultanlığı ile temasa geçtiğini görmekteyiz. Kaynaklarımız da açık beyanlar olmamasına rağmen Osmanlı hükümdarının bu sırada da Timur'a karşı yardım, birlikte hareket etme ve dostluğu kurma gibi hayali diyebileceğimiz meselelerle zaman harcadığı gözden kaçmamaktadır. Buna dair Arab kaynaklarında yer alan haberler de şöyle denmektedir: "Temmuz 1401 yılında uçlar hâkimi I. Bayezid'in elçileri geldiler. Bu elçilerin başkanı Emîr Ahmed denilen bir kimse olup I. Bayezid'in büyük beylerinden idi. Onları hüccâb ve kılavuzlar karşılayıp Babü'l-Barkıyye'deki emîr Kustemiş el-Mansûri'nin evine indirdiler. Elçiler yanlarında 10 köle, 10 at, 10 gümüş kupa, 10 gümüş tabak ve emîrlere için gönderilmiş çeşitli hediyeler getirmişlerdi. I. Bayezid tarafından gönderilen mektup ayın yirmisinde okunmuştu"¹³⁵. Buradaki bilgiler yukarıda değindiğimiz düşüncemizi doğrulamaya yeterdir kanısındayız. Ancak buna Memlûkluların sultanı Ferec'in nasıl bir karşılık verdiği dair herhangi bir bilgi elimizde yoktur. Bizce bu da isteğin bir önceki gibi dikkate alınmadığının doğal bir sonucu olmalıdır. Çünkü Sivas'ın alınmasından sonra eski yaptıklarını unutarak Mısır'a dostluk çağrısında bulunduğu zamanki şartlarda herhangi bir değişme meydana gelmiş değil idi.

Ancak bu süre içinde I. Bayezid'in yaptığı en olumlu iş Timur'un 1400'lerde kendilerine yakın gelmesi üzerine ülkelerini terk ile önce Memlûkluların sultanlığına ilticaya karar veren ve fakat bunda başarıya ulaşamayınca çıkar yolu Osmanlı ülkesine ilticada gören iki Timur düşmanı Ahmed-i Celâyir ve Karakoyunlu Yusuf'u himayesi altına almak olmuştur.

Şöyle ki, Timur'un Türkiye içlerine yürüyeceği haberini alan (1400) Irak-ı Arab'ın isim yapmış hâkimi Ahmed-i Celâyir ile Karakoyunlu Türkmenlerinin liderliğini yapan Kara Yusuf'un tedirginlikleri artmıştı. Çünkü Timur'un uygulayacağı bir çevirme hareketi her ikisinin de sonunu getirebilirdi. Bu hükümdara düşman-

¹³⁴ Bk. Yaşar Yücel, *Türkiye ve Yakın-Doğu üzerinde 1293/94 Timur Tehlikesi*, s. 159-190; aynı müellif, *Timur'un Türkiye ve Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler* (1394-1400), s. 249-285.

¹³⁵ Bk. Makrizî, III/3., s. 1069; Aynî, XX., s. 157.

lıklarını her fırsatta göstermiş olan Ahmed-i Celâyir ve Kara Yusuf bir müddetten beri kader arkadaşlığı yapmakta idiler. Nihayet bu iki arkadaş yeniden beliren Timur tehlikesi karşısında çıkar yolun ülkelerini terketme olduğuna karar vererek iltica amacı ile Memlûklü sultanlığının Suriye topraklarına girmişlerdi. Bu olaya dair Arab kaynaklarında özellikle Aynî'deki haber şöyledir: "Timur'un Suriye'ye karşı giriştiği hareketin başlangıcı 1400 yılındadır. Bunun sebebi şu idi: Bağdad ve Tebriz'in yöneticisi Sultan Ahmed kötü davranışları nedeni ile beylerden ve halktan bir kısmını öldürmüş ve tebasına zülüm yapmaya başlamıştı. Beylerden geri kalanı ve halk birleşerek Sultan Ahmed'i Bağdad'dan çıkarmışlardı. Bundan sonra da Şiraz'daki Timur idarecisine haber göndererek gelip Bağdad'ı teslim almasını istemişlerdi. Bunun üzerine Timur'un Şiraz'daki naibi gelerek Bağdad'ı teslim almıştı. Ahmed de Musul'da bulunan Türkmen Kara Yusuf'un yanına kaçmıştı. Onunla birlikte Bağdad üzerine yürümüş ve Şiraz'dan gelenlerle birleşen Bağdadlılara yenilerek birlikte Halep yakınlarına kaçmışlardı"¹³⁶. Burada görülmektedir ki, Aynî dahil diğer Arab tarihçileri Makrizî ve İbn Hacer Memlûklü sultanlığına iltica olayını böyle bir başlangıçla vurgulamak istemektedirler.

Ancak Timurlu tarihçiler ise bu iltica olayını daha geniş biçimde vererek meseleye açıklık getirmektedirler. Bunlara göre 1400 de Timur'un Türkiye ve Yakın-doğu'da yeniden görünmesi Ahmed-i Celâyir'in korku ve telaşını arttırmıştı. Bilâhare Timur'un Emîrzâde Rüstem'i Bağdad üzerine gönderme kararını alması ise Bağdad hâkimi Ahmed-i Celâyir'i telaşa kapılması sonucu, sorumsuzca davranışlara itmişti. Lûristan bölgesinde kendisine tabi yerlerin Emîr zâde Rüstem tarafından biri biri arkasından alındığı haberi üzerine Bağdad'a kapanan Ahmed-i Celâyir kendisine ihanet ettiklerinden ve edebileceklerinden şüpheye kapıldığı yakınlarından bir çoğunu öldürmüş ve halka zülüm yapmaya başlamıştı. Ancak sorumsuzca giriştiği bu öldürme olayları şehirde kendisine karşı güçlü bir muhalefeti oluşturmaya yetmişti. Yeni gelişmeler karşısında Bağdad'da kalmayı güvencesi bakımından sakıncalı gören Ahmed-i Celâyir gizlice şehri terk ile Musul'da bulunan Karakoyunlu Kara Yusuf'a sığınmıştı.

¹³⁶ Aynî, XX., s. 101; İbn Hacer, I., vrk. 181^b-182^a, ^b, İbn Hacer, İnba, IV., Muhamed Ali Abbasi nşr. s, 137-138.

Kara Yusuf Ahmed-i Celâyir'i dostça karşılamıştı. Emîrzâde Rüstem'in Şiraz'a döndüğü haberinin alınmasından sonra da bir müddet konuğu olduğu Kara Yusuf'a birlikte Bağdad'a dönme teklifinde bulunmuştu. Neticede yanında Karakoyunlu Kara Yusuf olduğu halde Bağdad'a dönen Ahmed-i Celâyir herhangi bir güçlüğe uğramadan şehre hâkim olmuştur¹³⁷.

Bağdad'a gelişlerinden sonraki olayları tamamlar nitelikte bilgiler veren bir diğer Timurlu tarihçi Hafız-ı Ebrû iltica kararı ve buna neden olayları şöyle açıklamaktadır: "Casusları aracılığı ile Timur'un hareketlerini izleyen her iki liderden Kara Yusuf Timur'un Azerbaycan'a gelerek buradan ayrıldığını öğrendi. Bunun üzerine emîrleri ve cemaatı ile vatanından ayrıldı ve Diyarbakır'a geldi. Sultan Ahmed de Timur'un Gürcistan'ı kontrol altına aldıktan sonra Bingöl'e geldiğini öğrenince endişesi arttı. Bağdad'da kalmayı sakıncalı görerek yerine Ferec'i bıraktı ve Musul'a yöneldi. Kara Yusuf bunu duyunca onu karşıladı birlikte oturdular konuştular. Timur-luların Sivas'ı almak üzere hareket ettiğini buradan Şam'a inerse kaçacak yollarının kapanacağını bu nedenle de Anadolu'ya iltica ederek I. Bayezid'e yetişmeye karar verdiler. Her ikisi de askerlerini düzene sokarak Hit'e geldiler. Fırat üzerine bir köprü yapılması için Sultan Ahmed emir verdi. Buradan yönetimleri altındaki 7000 askerle geçtiler"¹³⁸.

İlk bakışta iki kaynak grubu arasında büyük bir farklılık olmadığı, bir iki istisna ile olayı benzer şekilde naklettikleri hemen göze çapmaktadır. Ancak ayrıldıkları nokta Memlûklü sultanlığına iltica şeklidir. Arab kaynakları Kara Yusuf'la birlikte Bağdad'a yürüyen Ahmed-i Celâyir'in Şiraz'dan gelenlerle birleşen Bağdad halkı ile yaptığı muharebede yenildiği ve birlikte Haleb'e kaçtıklarını söylemektedirler. Timurlu tarihçiler ise Bağdad'a Ahmed-i Celâyir'in tekrar sahip olduğunu bildirerek Arab kaynaklarından ayrılmaktadırlar. Öyle anlaşılıyor ki, bu ayrılma Arab tarihçilerinin her zaman yaptıkları gibi aynı sene içinde vukua gelen ayrı olayları birlikte sıralamak alışkanlığından ileri gelmektedir. Çünkü bunlar Sultan Ahmed-i Celâyir'in Bağdad'ı terkedişi, Kara Yusuf'a Musul'da katılımı ve tekrar birlikte Bağdad'a gelişleri olayı ile bunların Mem-

¹³⁷ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 168-169.

¹³⁸ Bk. Hafız-ı Ebrû, vrk. 309^a, ^b.

lûklü sultanlığını ilticaya karar verip Haleb'e gelme olayını birlikte mütalaa etmektedirler. Bizce bu iki olay birbirinden ayrıdır. Bu nedenle de Timurlu tarihçilerin verdikleri bilgiler daha sıhhatli ve doğru görünmektedir. Nitekim Hafız-ı Ebrû devamla "Memlûklü sultanı Berkuk öldüğü için yerine tahta geçmiş olan Sultan Ferec'e birlikte elçi gönderme kararı verdiler. Ondandır yardım istemeyi düşündüler. Çünkü Halep yakınlarına gelmişlerdi. Buraya geldiklerinde de henüz elçileri Kahire'den dönmemişti. Halep valisi Demirtaş idi. Askerini toplayarak onlara karşı çıktı. Sultan Ahmed ve Kara Yusuf'la cenk etti. Arab emirleri de Demirtaş ile birlikte idiler. Sultan Ahmed'in yanında, şehzâde Mutasım ile emirlerden Ali Paşa, Siyavuş, Şâhin, Melik Ferruh, Mahbup ve Ak Buga, Şökürçü, Kara Yusuf'un yanında da Pîr Hüseyin Sa'd, Busat, İlyas, Yar Ali Birader, Emîr Yusuf, Pîr Ömer, Kasım, Karaçuk, Sultan bulunmakta idiler. Savaş sırasında Halep naibi yenildi. Sayısız mal Sultan Ahmed ve Kara Yusuf'un eline geçti. Yenik düşen Memlûklular Haleb'e çekildiler. Ancak Sultan Ahmed ve Kara Yusuf'un Haleb'i alabilecek kuvvetleri yoktu. Sultan Ahmed doğru yolun Anadolu'ya yönelmek olduğunu ileri sürdü. Her ikisi bu hususta anlaşarak Anadolu tarafına hareket ettiler. Behisni'ye geldiklerinde bilinmeyen nedenlerle bir anlaşmazlık çıktı. Kara Yusuf geri kaldı. Ahmed-i Celâyir yoluna devam etti. Malatya, Elbistan, Sivas, Ankara buradan da Aksaray'a vardı. Yıldırım Bayezid, Sultan Ahmed'in memleketine geldiği haberini aldı ve onu karşıladı. Sultan, Yıldırım'dan Frenklerle yaptığı savaşlar hakkında bilgi aldı. Kütahya dirlik olarak Sultan Ahmed'e verildi. Sultan Ahmed Kütahya'da iş ve işrete koyuldu. Yıldırım Bursa'ya gitti. Sultan Ahmed'i Bursa'ya davetle ikramda bulundu. Bu sırada Kara Yusuf'da Timur askerlerinin önünden kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Yıldırım'a sığınmıştı. Buna da Aksaray dirlik olarak verilmişti" demektedir¹³⁹. Arab kaynaklarında iltica olayı sırasına iki arkadaşın karşı karşıya kaldıkları olayları Hafız-ı Ebrû'yu doğrular ve destekler biçimde nakletmektedirler. Bunlarda yer alan haberlere göre de: "Halep yakınında bulunan iki arkadaş bu şehrin naibine mektup yazarak durumlarını Sultan Ferec'e iletmelerini istemişlerdi. Ayrıca Sultan Ahmed Ferec'e mektup yazarak yanına gelmesine izin verilmesi teklifinde bulun-

¹³⁹ Bk. yukarıda not 138.

muştı. Fakat Halep naibi Demirtaş Kara Yusuf ve Ahmed'in esas niyetlerinin Haleb'i ele geçirmek olduğunu sanarak korkmuş ve yanında Hama naibi Dokmak olduğu halde az sayıda bir kuvvetle bunlara karşı gelmişti. Taraflar arasında meydana gelen çarpışmada Ahmed -Kara Yusuf ikilisi galip gelmişlerdi. Sayısız ganimetler ele geçirmişlerdi. Çarpışma sırasında Halep Atabey'i Emîr Canibek el-Yahyavî ve Emîr Nasîrüddin Muhammed b. Toktemir el-Gulbavî ve Emîr Battih öldürülmüştü. Demirtaş'ın yenik düştüğü bu savaşta ayrıca Hama naibi Dokmak, Bire (Birecik) naibi Emîr Nasiruddin b. Şöhrî de tutsak edilmişlerdi. Daha sonra 100.000 dirhem kurtuluş akçesi ödeyerek tutsaklıktan kurtulmuşlardı¹⁴⁰. Nihayet İbn Tagribirdî bu savaştan sonra Kara Yusuf - Sultan Ahmed ikilisinin ikinci kez Memlûklu sultanı Ferec'e gönderdikleri mektuptan söz etmekte ve içeriğini şöyle vermektedir: "Biz buraya savaş için değil kendimizi kurtarmak için geldik, Demirtaş bize ansızın saldırdı, nefsimizi müdafaa ettik yoksa öldürülecektik". Yine aynı kaynaktan devamla "devletin ileri gelenleri bu mektuba iltifat etmeyip Şam naibine mektup yazarak, Şam askeri ile Kara Yusuf ve Sultan Ahmed'in üzerine yürümesini ve onlarla savaşarak yakalayarak Mısır'a göndermesini emretmişledi" demektedir. Ancak gurbetzedeler kazandıkları ilk başarıdan sonra Halep naibi ile Nuayr birleşerek Ahmed-i Celâyir ve Kara Yusuf'a tekrar saldırmışlar bu defa zafer Memlûklularda kalmış ve Sultan Ahmed'in hıfız kılıcı olduğu söylenen bir kılıç ile sancak ele geçirilmişti. Ayrıca ağırlıkları da yağmalanmıştı¹⁴¹.

İşte yukarıda değindiğimiz bilgilerden anlaşılmaktadır ki, iki arkadaş bu olaydan sonra yön değiştirme zorunda kalmışlar Anadolu'ya geçerek I. Bayezid'e iltica etme kararı vermişlerdi. Osmanlı hükümdarında bunlara hüsnü kabul göstererek ülkesinde kalmalarına izin vermişti¹⁴².

Ancak burada Şerefeddin Ali Yezdi'nin bu konuya aydınlık getiren bir kaydına da değinmek istiyoruz. Çünkü Hafız-ı Ebrûî iki arkadaşın Memlûklu ülkesinde başlarına gelenlerden sonra onların hemen Anadolu'ya girdiklerini ve I. Bayezid tarafından kendi-

¹⁴⁰ Bk. yukarıda not 136.

¹⁴¹ İbn Tagribirdî, VI/1., s. 45.

¹⁴² Bk. Hafız-ı Ebrûî, vrk. 309^b.

lerine dirlikler verildiğini kaydetmektedir. Buna karşılık Yezdi ise Ahmed-i Celâyir ile Kara Yusuf'un Memlûklü sultanlığına ilticaları kabul edilmeyince geri Bağdad'a döndükleri ve burada gelişmeleri takibe başladıklarından söz etmektedirler. Yine aynı yazara göre ancak, Sivas'ın alınmasından sonra Timurlular Elbistan'a karşı yürüyüşe geçtikleri sırada Bağdad'dan Anadolu'ya iltica etmek için ayrılmışlardır¹⁴³. Bize göre büyük olasılıkla en doğru bilgi Şerefeddin Ali Yezdi'ninki olmalıdır. Burada Memlûklü sultanı Ferec'in davranışı üzerinde de durmak gerekmektedir. Kanaatimiz odur ki, onun babası Berkuk'un aksine bir davranışa iten bir takım nedenler vardır. Çünkü Halep naibinin ülkelerine iltica için gelen kişilere karşı takındığı menfi tutumdan haberdar olmamasını düşünmek bizce yanlıştır. Halep naibinin bu hareketi Ferec'in emri ile yapılmıştı. Nitekim ilk başarıdan sonra Kara Yusuf ve Sultan Ahmed'in Ferec'e gönderdikleri mektuba Kahire'nin bu defa onların yakalanmaları için Şam naibine emir vermesi bu görüşümüzü en açık şekilde doğrulamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, onu bu tür harekete iten asıl neden Timur korkusudur. Çünkü bu iki arkadaş hakkındaki Timur'un ne gibi duygular beslediği Ferec tarafından iyi bilinmekteydi. Bu nedenle de Memlûklü sultanlığına karşı duygularında bir yumuşama olur düşüncesi ile bunlara ülkesine iltica hakkı vermemiştir.

Ancak I. Bayezid'in ülkesine iltica için hareket eden bu iki lider Kara Yusuf-Ahmed-i Celâyir yolda yine de Timur engeli ile karşı karşıya gelmekten kurtulamamışlardır. Şerefeddin Ali Yezdi Timur'un bunların Anadolu'ya gelmekte oldukları haberini alınca üzerlerine kuvvetler gönderdiğini kaydetmektedir. Nitekim bu engelci kuvvetler karşısında ağır yenilgiye uğramışlardı. Sultan Ahmed-i Celâyir'in büyük kız kardeşi Sultan Dilşad ile karı ve kızları da esir düşmüşlerdi. Ahmed-i Celâyir ise güç halle canını kurtarabilmiş ve I. Bayezid'in yanına gelmişti¹⁴⁴. Öyle anlaşılıyor ki Kara Yusuf bu yenilgiden önce Ahmed-i Celâyir'den ayrılmış olduğu için burada ismi geçmemektedir. Zaten o da bir müddet sonra arkasında I. Bayezid'e katılmıştır. Nitekim Hafız-ı Ebrû "Çok geçmeden de, Timur'un Suriye'ye indiğini gören Kara Yusuf'un maiyyeti ile bir-

¹⁴³ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 196.

¹⁴⁴ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 196.

likte gelerek Osmanlı ülkesine girmiş, I. Bayezid'e katılmıştı. Sultan Ahmed'e gösterdiği misafirperverliğin aynını Kara Yusuf'a da göstermekten geri kalmayan Osmanlı hükümdarı kendisine Aksaray'ı da dirlik olarak vermişti"¹⁴⁵ demektedir.

Böylece Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'in ilk kez Timur'a karşı bir hareket yapmış oluyordu. Üstelik bu iki Timur düşmanına ülkesinde yer veren I. Bayezid'de bir kıpırdama da başlamıştı. Hiç şüphe yok ki, bu hareketlenmede en büyük pay ülkeye gelen iki yöneticiye aittir. Çünkü ülkeleri sık sık Timur tarafından istilâya uğramış olan bu kimseler olup biteni bütün açıklığı ile Osmanlı hükümdarına anlatmışlardı. Nitekim bunların etkisi ile olacak ki, Sivas ve Malatya'nın işgaline seyirci kalan I. Bayezid şimdi Erzincan istikametinde askerî harekâta karar vermişti. Böylece Sivas dahil bölgedeki Timurlu yönetime son verilmiş olacaktı. Ancak bu karar biraz acele ve fakat geç alınmış bir karar gibi görünmektedir. Çünkü, Suriye seferini başarı ile tamamlayan ve Bağdad'ı alarak Gürcistan işlerini yoluna koyan Timur Karabağ'da kışlamaya hazırlanmakta idi. Bu kadar lehine gelişen siyasal şartlar içinde Anadolu'daki yeni gelişmeleri rahatlıkla izleyebilecek ve ânında müdahalesini yapabilecek bir avantajı da elinde tutmakta idi. Gerçekten de bu düşündüğümüz gibi olmuş Kara Yusuf ve Ahmed-ı Celâyir'in tahrikler ile yaptığı ve oldukça kazançlı Erzincan istikametindeki yürüyüşünden sonra Timur'a yeniden taviz verir hale düşmüştü.

Şöyle ki, Osmanlı hükümdarı yanında Kara Yusuf ve Ahmed-i Celâyir olduğu halde çok sayıda askerle hareket etmişti. Sivas'taki Timurlu yöneticileri yenerek şehri tekrar Osmanlı idaresine katan müttelikler Erzincan'a yetişince derhal şehri abluka altına almışlardı. Erzincan emiri Mutahharten ile yapılan savaşta Mutahharten'in naibi Mukbil Kara Yusuf'un adamları tarafından tutsak alınmıştı. Nihayet Mutahharten'in yönettiği Erzincan ordusundaki çözülme şehir halkını I. Bayezid'den af dileme zorunda bırakmıştı. Bunun üzerine Sultan Ahmed-i Celâyir de I. Bayezid'e gelerek Erzincanlılara karşı şiddetle hareket edilmemesini rica ile başışlanmaları isteğinde bulunmuştu. Osmanlı hükümdarı ülkesinde misafir ettiği bu iki dostunun ortaklaşa yaptıkları bu ricaları kabul ile Erzincan'ı metbuluğunu tanıması şartı ile Timur'un Türkiye'deki en sadık dostu

¹⁴⁵ Hafız-ı Ebrû, vrk. 309^b.

Mutahharten'e iade etmişti. Ancak ailesi efradını esir alarak Bursa'ya göndermişti. Ne var ki, Erzincan'ı daima kendi topraklarının bir parçası sayan Timur, I. Bayezid'in Erzincan önünde olduğu haberini alınca Şahruh'u bir kısım emirlerle Osmanlı hükümdarını tedip için bu semte hareket etmesi emrini vermekte gecikmemiştir. İşte bu haber tavizkâr politikaya dönüş için yetmişti. Çünkü bu gelişmeler karşısında Erzincan'da kalmayı sakıncalı gören I. Bayezid bölgeden süratle geri dönmüştür. Bununla da yetinmiş Erzincan emri Mutahharten'i özür dilemede aracı yapmıştır. Kendisini tedip için yola çıkmış olan Şahruh Avnik'ten geçtiği sırada yolda Erzincan emrinin yakını Şeyh Yar Ali ile karşı karşıya gelmişti. Erzincan elçisi I. Bayezid'in özürlerini Timur'a getirmekte idi. Bursa'da tutuklu bulunan Mutahharten'in ailesinin de kendisine gönderileceğini bu elçi aracılığı ile iletmekte idi. Bu haberin Timur'a erişmesinden sonra da Şahruh'a geri dönmesi emredilmişti ¹⁴⁶.

Şerefeddin Ali Yezdi ve Hafız-ı Ebrû'da yer alan bu bilginin bu gün için başka kaynaklarla doğrulama olanağından yoksunuz. Ancak bu eksiklik verilen bu bilginin doğru olamayacağını anlamına da gelmemelidir. Çünkü Osmanlı hükümdarı askerî harekâtına devam etse veya en azından tüm gücü ile Timur'u bölgede beklemiş olsa idi kaynağa belki de şüphe ile bakmakta haklı olabilirdik. Fakat onun hemen Erzincan'ı terk etmesi Timur'dan korktuğunu açıkça kanıtlamaktadır. Böyle bir tutum içinde olan I. Bayezid'in Timur'un hiddetini daha fazla üzerine çekmek istemeyerek yatıştırma yolunu seçmiş olması doğal görünmekte ve sözü edilen kaynaklara da doğruluk vermektedir. Nihayet Karabağ'a geçerken Alıncak'ı görmeye gelen Timur'u burada ziyaret eden Erzincan emri Mutahharten ona olan bağlılığını tazelemiş ve I. Bayezid'in acz ve inkisar içinde bulunduğunu, kendisi ile sulh yapmayı arzuladığını bildirmişti ¹⁴⁷.

Kaynakları dikkatle gözden geçirerek vermeye çalıştığımız bu görünüm içinde I. Bayezid'in çekingen tutumu bütün açıklığı ile ortaya çıkmaktadır. Nitekim çok geçmeden Ahmed-i Celâyir'in Irak-ı Arab'a gitmesini uygun görmekle tavizkâr politikasına yeni bir örnek vermiş olacaktır.

¹⁴⁶ Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 268-269; Hafız-ı Ebrû, vrk. 324b.

¹⁴⁷ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 269, 271.

İşte Karabağ kışlağında Anadolu, Suriye ve Irak-ı Arab'taki gelişmeleri takip eden Timur'un tehdidinin baki olduğu sırada Sultan Ahmed-i Celâyir Anadolu'da tam bir sürgün hayatı yaşamakta idi. Ne var ki Timur'un tekrar Türkiye'ye yürüyeceği haberi yayılmca Sultan Ahmed-i Celâyir Osmanlı hükümdarının kendisine dirlik olarak verdiği Kayseri'den izinle ayrılarak (Hafız-ı Ebrû dirlik olarak verilen yerin Kütahya olduğunu söyler¹⁴⁸.) Irak-ı Arab'a dönmüştü. Şerefeddin Ali Yezdi'nin hiçbir yorum yapmadan verdiği bu malumat yanı sıra¹⁴⁹. Nizameddin Şâmî "Timur'un Türkiye'ye yürüyeceği duyulunca, I. Bayezid Timur ile arasındaki düşmanlığı biraz olsun azaltabilmek için Sultan Ahmed-i Celâyir'in Irak-ı Arab tarafına gitmesini uygun gördü" diyerek gerçeği bize yansıtmaktadır¹⁵⁰. Burada akla hemen şöyle bir soru gelmektedir. Ahmed-i Celâyir, Irak-ı Arab taraflarına Timur'u uğraştırması için I. Bayezid tarafından gönderilmiş olamaz mı? Ancak Zafernâmelerin aksine böyle bir düşünceyi kabule imkân yoktur. Çünkü aslı kaynaklarımızdaki bu bilgilerinin doğruluk derecesi hakkında bizi şüpheye düşürebilecek herhangi bir bulgu bugün için elimizde mevcut değildir. Üstelik Timur - I. Bayezid arasında teati edilen mektuplarda da bu himaye hususunun aradaki düşmanlığı derinleştirdiğine sık sık değinilmesi¹⁵¹ Zafernâmelerde bu olaya dair I. Bayezid'in tutumu ile ilgili bilgilerin doğruluğu ihtimalini arttırmaktadır.

Öte yandan Irak-ı Arab'a yani Bağdad'a dönmek üzere I. Bayezid'den izin alan Ahmed-i Celâyir süratle buraya yetişmek istemişti. Şerefeddin Ali Yezdi'ye göre Kalatü'r-Rum yolundan Fırat kıyısını takiben Hit'e gelmiş, buradan da Bağdad'a yetişmişti. Bağdad bu sırada yıkık ve terkedilmiş bir şehir görünümünde idi. Ahmed-i Celâyir'in burada eski düzenini kurması uzun zaman alacaktı. Buna rağmen kendi güvenliği açısından gerekli, dağınık askeri toplamakla işe başlamıştı. Bunun yanı sıra şehri oturur hale getirme çalışmalarını da sürdürmekte idi. Ancak Ahmed-i Celâyir'in yeniden Bağdad'da eski düzenini kurmaya çalıştığı haberi Timur'a yetişmişti.

¹⁴⁸ Hafız-ı Ebrû, vrk. 309^b.

¹⁴⁹ Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 275.

¹⁵⁰ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 245.

¹⁵¹ Adı geçen mektuplar için bk. S. Ali Mü'yyed Sâbitî, *Esnâd ve nâme-hâ-i tarihî*. Tahran 1967; H. Nevâî, *Esnâd ve mekâtebât-ı tarihî İran*. Tahran 1963; Feridun Beg, *Münşeâtü's-selatîn*. I., İstanbul 1247.

Bu haber ise Timur'u son derece hiddetlendirmiş ve gerekli tedbirleri derhal almıştı. Çünkü Türkiye'ye yapacağı hayati yürüyüşün askeri hazırlıklarını yaptığı bir sırada Ahmed-i Celâyir'in Bağdad'da kalmasını sakıncalı görmekte idi. Bu nedenle devlet erkânını kurultay'a davet ederek meselenin vakit geçirilmeden halli için gereken tedbirlerin alınmasını istemişti, Neticede kurultay Türkiye yürüyüşünden önce Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'e bir sindirme yürüyüşü yapılması kararı almıştı¹⁵². Ancak Hafız-ı Ebrû Ahmed-i Celâyir'in Bağdad'a hâkim olmasını daha ayrıntılı ve fakat olayları kronolojik açıdan karıştırarak vermektedir¹⁵³. Bu kaynağa göre Ahmed-i Celâyir'in I. Bayezid'den izin alarak Bağdad'a dönmesi Timur'un Suriye seferi dönüşüne rastlamaktadır. Bizce bu imkânsızdır. Çünkü Timur'un bölgeye yakın yerlerde bulunduğu sırada Sultan Ahmed gibi son derece kurnaz bir politika adamının böyle bir iş yapması olanaksızdır. Bütün bu nedenlerle de tarih itibariyle kendinden önce kaleme alınmış Zafernâmeler'in bilgileri daha sıhhatli görünmektedir.

Öte yandan kurultayda alınan kararın ışığında bu işle görevli ordu dört kol halinde hareket edecektir. Şöyle ki, birinci kol Emîrzâde Pîr Muhammed Ömer Şeyh kumandasında Lûristan, Huzistan ve Vasıt yolunu takip edecekti. Emîrzâde Ebu Bekr'in yönetimdeki ikinci kol doğrudan Bağdad üzerine yürüyecekti. Emîrzâde Hüseyin ve Emîrzâde Halil Sultan'da idarelerindeki üçüncü kol Bağdad'ın dışında Irak-ı Arab şehirlerine gidecekti. Nihayet emîr Burunduk idaresindeki dördüncü kol el-Cezire bölgesinde görev yapacaktı. Emîrzâde Ebu Bekr yönetimindeki ordu zaman kaybetmeden Bağdad'a gelmişti. Burada yeniden iktidarını kurma çalışmalarını sürdüren ve Bağdad'taki Timurlu idareciyi yenerek kaçıran Sultan Ahmed-i Celâyir Timurluları ansızın karşısında görünce büyük korkuya kapılarak şehri derhal terk ile Şat suyunu geçmişti. Burada kalmayı da sakıncalı bulduğundan yanında oğlu Sultan Tahir ve birkaç yakın adamı olduğu halde Hille tarafına çekilmişti. Timurlular onun Hille tarafına çekildiğini haber alınca takibe başlamışlardı. Ancak Hille köprüsünün yıkıldığını görerek karşı tarafa geçememiş orda konaklamışlardı. Bu işlem bir raporla Karabağ'daki Timur'a ulaştırılmıştı. Emîrzâdelerden Sultan Hüseyin ve Halil Sultan Men-

¹⁵² Bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II., s. 276.

¹⁵³ Hafız-ı Ebrû, vrk. 324^b.

deli'ye gelmişlerdi. Buranın hâkimi Ahmed-i Celâyir'in kabilesinden Ali Kalender idi. İstilâ ordusu karşısında tutunamayan Ali Kalender Şat suyunu geçmiş Dicle'nin karşı kıyısında tekrar toplanarak mukavemete yeltenmişse de üzerine gönderilen kuvvetlere yenilmekten kurtulamamıştı. Irak-ı Acem bölgesine gitmiş olan diğer kolların tümü de görevlerini yerine getirmişler kışı Irak-ı Arab'ta toplanarak geçirdikten sonra ilk baharın başında Bağdad bölgesinde Sultan Ahmed-i Celâyir'in yakalanması ile uğraşan kuvvetlerle birleşerek Karabağ'a geri dönmüşlerdi¹⁵⁴.

Bundan sonra gelişen olaylar, Ankara savaşı ve sonrası Türkiye'nin batı ucuna kadar Timur tarafından işgali konularını bir başka araştırmamıza bırakıyoruz. Sonuç olarak diyoruz ki, 1400 - 1402 yılları arasındaki Timur'un Türkiye ve Yakın - doğu ilişkilerine dair çizmeye çalıştığımız panoromada Osmanlı hükümdarı bir önceki araştırmamızda¹⁵⁵ göstermeye çalıştığımız gibi, pasif tutumunu devam ettirmiştir. Timur'un Türkiye'yi istilâ hevesini engelliyebilecek, hiçbir olumlu denebilecek teşebbüste bulunmamıştır. Bu umursamazlık kendisi ve imparatorluğu için acı sonu hazırlamıştı ki, yukarıda değindiğimiz yakında basıma vereceğimiz araştırmamızla bu gösterilmeye çalışılacaktır.

¹⁵⁴ Bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II., s. 276-278; Nizameddin Şâmî, s. 246; Hafız-ı Ebrû, vrk. 331^a, ^b.

¹⁵⁵ Bk. Yaşar Yücel, *Timur'un Yakın-Doğu ile İlişkilerine Dair Gözlemler*. Belleten 158 (1976) s. 249-285.

